

በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከቃል ኪዳን፣ ከፈውስ፣ ከስያሜ እና ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮች ጥናት

ዮሴፍ ቦኪ*

Abstract

The main purpose of this article is to analyze the narratives in connection with covenant, healing, naming and the hagiography of Abune Tekle Hayemanot himself. The data were basically collected through in-depth interview and observation. The data were analyzed using hermeneutically interpretation and inter-textual analysis based on theories of functionalism and narratology. The study has identified that a number of patients were healed through various spiritual practices: such as drinking holy water and nifro wuha¹, lapping one's body with the cross, steaming with a smoke of the kitchen of Debre Libanos and caring the book of hagiography of Abune Teklehaymanot. The paper has shown that numerous healings were done which might not be justified by the worldly reality. Naming in this study was given due attention for its denotative and connotative interpretation. The origins and symbolic representations of some basic names were narrated and analyzed. To this end, the narratives in relation to the covenant, healing, naming and the hagiography of St. Teklehaymanot were identified as a significant instrument to teaching, maintaining and transferring the religious ideology and spiritual identity of the monastery to the next generation.

Key words: Narrative, Covenant, Cure, Name and Abune Tekle Haymanot

*ዲያቆን ዮሴፍ ቦኪ መዳ ወላቡ ዩኒቨርሲቲ የሥነ ጽሑፍ እና የሕዝብ ጥበብ (Foklore) መምህር ናቸው።

¹Nifro wuha is a kind of water left after cooking as waste product.

፩. መግቢያ

፩.፩ የጥናቱ ዳራ

ደብረ ሊባኖስ ገዳም የምስረታው ታሪክ ከአቡነ ሊባኖስ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ጋር እንደሚያያዝ ይነገራል። አቡነ ሊባኖስ ለብዙ ዘመናት በሥፍራው ተወስነዋል (በተጋድሎ)። ኋላም ሌላ ታላቅ ሐዋርያ እንደሚነግሩ ክብሩ በእርሱ እንደሚበለጽግ ተነገራቸው። በመታሰቢያነት ሥፍራው ለዘለዓለም በስማቸው እንደሚጠራም እንዲኹ። በዚህም ቦታው ለ፳፻ ዓመታት ጠፍ ሽኖ እንደ ቆየና ኋላ በአቡነ ተክለ ሃይማኖት እንደ ቀና ይገለጻል።²

አቡነ ተክለ ሃይማኖት የተወለዱት በ፲፩፻፺፯ ዓ.ም. በቡልጋ እቲሳ ጽላልሽ በተባለ ሥፍራ ነው። አባታቸው ጸጋ ዘአብ ከአቡነ ቂርሎስ (ጌርሎስ)³ ዘንድ ወስደው ዲቁና፣ ኋላም ቅስና አሰጣቸው።⁴ በቆይታም እናትና አባታቸው ሞቱ። በቤተሰብእ ዕቅፍ የመኖራቸው ቀዳሚ ምዕራፍ እዚኸ ላይ ይቋጫል (“ቋ” ይጠብቃል)፤ በዚያው ቅጽበት በእግዚአብሔር ረድኤት የተጋድሎ ፈር ይበጅላቸዋል (ለምሳሌ፡ የስም ለውጥ፣ ስዕመት ...)። ወዲያው ተጋድሎዋቸውን ከበቀሉበት ሥፍራ (ቡልጋ) ይጀምራሉ። ከጥንቱ የዳሞት ግዛት አኹን ወላይታ ተብሎ እስከሚጠራው ዞን ለ፲፪ ዓመታት አስተምረዋል።⁵ ከድንበር አስማሪዎች ጋርም በመንፈስ ጸጋ እየተፋለሙ፤ በተለያዩ የሀገሪቱ ክፍሎች ተዘዋውረዋል (ለምሳሌ፤ በሐይቅ፣ በትግራይ፣ በደብረ ዳሞ...)፤ ፈርጆ ብዙ ተጋድሎዎችንም ፈጽመዋል።⁶

የጻድቁን ሕይወትና የገዳሙን አመሠራረረት በክለሣ ድርሳናት ላይም ስለምንመለስበት ስለ ተረክ ጥቂት እንበል። የአንድን ማኅበረሰብ የሕይወት ፍልስፍና፣ የእምነት ሥርዐት፣ ከፈጣሪው ጋር ያለውን ትባሬ ወይም ተራክቦ፣ ከየት መጣነት እንዲሁም ሥነ

² አባ ኃይለ ሚካኤል ወልደ አምላክና ሌሎች (በዚህ መልክ ስገለገል መረጃ ያቀበሉኝ አባቶች ሁሉ በጉዳዩ ላይ ተመሳሳይ ሐሳብ እንዳላቸው ለማጠየቅ ነው።)፣ ቃለ መጠይቅ፤ መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም.። ዳንኤል ክብረት፣ የቤተ ክርስቲያን መረጃዎች፣ ዐዲስ አበባ፣ ሜጋ ማተሚያ ድርጅት፣ ፲፱፻፺፱ ዓ.ም.፣ ገጽ ፱፻፳፰፤ ሥርግው ሐብለ ሥላሴ፣ ዐማርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝገበ ቃላት፣ ፲፱፻፹፪ ዓ.ም.፣ ገጽ ፻፵፪።

³ መረጃ ያቀበሉኝ አባቶች እንዲኹም በ፲፱፻፹፱ ዓ.ም. የታተመው ገድለ ተክለ ሃይማኖት (ገ.ተ.ሃ.) ጭምር “አቡነ ጌርሎስ” ነው የሚሉት (መምህር ኃይለ ሚካኤል ወልደ አምላክና ሌሎች፣ ቃለ መጠይቅ፣ መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም.፤ ገ.ተ.ሃ.፣ ፲፱፻፹፱፣ ገጽ ፳፫-፲፱)። በሌላ በኩል ደግሞ ከላይ እንደተገለጸው አቡነ ጌርሎስ (ቂርሎስ) የሚሉም አሉ (ዳንኤል፣ ፲፱፻፺፱ ዓ.ም.፣ ገጽ ፵፤ ተክለ ጻድቅ፣ ፲፱፻፶፩ ዓ.ም.፣ ገጽ ፲፪-፲፬)።

⁴ ሥርግው፣ ፲፱፻፹፪ ዓ.ም.፣ ገጽ ፻፵፪፤ Tadesse Tamrat, Church and State in Ethiopia: 1270-1527, London, Oxford University press, 1972, p. 36.

⁵ ዳንኤል ፲፱፻፺፱፣ ገጽ ፵፬።

⁶ ሥርግው፣ ፲፱፻፹፪፣ ፻፵፪፤ Tadesse, 1972: 161-163.

ልቡናዊ ማንነት ለመረዳት ተረኮች ሚናቸው ትልቅ ነው። ተረኮች የአንድን ማኅበረሰብ የማንነት አሻራ ያንጸሉ፤ ብሎም ይገነባሉ። በገዳማት የሚገኙ ተረኮችን ማጥናት ደግሞ ገዳሙንና የገዳማውያኑን ርእዮት ለመረዳት ያስችላሉ። ስለሽነም በገዳሙ የሚነገሩ ተረኮችን (ቃል ኪዳን፣ ፈውስ፣ ስያሜ እና አቡነ ተክለ ሃይማኖትን የሚያጠይቁ (ጥናቱ የተመሠረተባቸውን)) ሳይንሳዊ በሽነ ብሂል የማጥናቱ ምክንያትም ከዚህ የመነጨ ነው። በርግጥ ገዳሙ በነገረ መለኮትና በታሪክ የሙያ መስኮች ተፈትሏል፤ ተመርምሯል። ዳሩ ግን ንጽረታቸው አንድም ከነገረ ሃይማኖት፤ አንድም ከታሪክ አይወጣም።

፩.፪ የጥናቱ ዐላማዎች

፩.፪.፩ ዋና ዐላማ

በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከቃል ኪዳን፣ ከፈውስ፣ ከስያሜ እና ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮችን መፈክር፤ እንዲሁም ፋይዳቸውን መተንተን ነው።

፩.፪.፪ ዝርዝር ዐላማዎች

በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከቃል ኪዳን ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮችን ከሚያነሟቸው ጽንሰ ሐሳቦችና ድርሳናት ጋር እያዛመዱ መመርመር፤

- ❖ በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከፈውስ ጋር የሚገናኙ ተረኮችን መተንተን፤
- ❖ በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከስያሜ ጋር ተዛማጅ የሆኑ ተረኮችን እና የተረኮቹን ፋይዳ መተንተን
- ❖ በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከራሳቸው ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ማንነት ጋር የተያያዙ ተረኮችን መፈክር ናቸው።

፩.፫ ክለሣ ድርሳናት

፩.፫.፩ የደብረ ሊባኖስ ገዳም የስያሜ ታሪክ አመጣጥ

በአቡነ ሊባኖስ አመጣጥ ዙሪያ በጽሑፍ የሚገኙም ሽነ በቃል የሚነገሩ የተለያዩ ዘመናትን የመጠቀም ጠባይ ይታይባቸዋል። ተስዓቱ ቅዱሳን (ዘጠኙ ቅዱሳን) ከመምጣታቸው በፊት መጡ የሚሉ፤ በኋላ ነው የሚሉም አሉ። ዳንኤል⁷ ትንሣኤ መጽሔትን ጠቅሶ በአምስተኛው መ.ክ.ዘ. የነበሩ ጻድቅና ተስዓቱ ቅዱሳን በመጡ በሰባተኛው ዐመት ወደ ኢትዮጵያ እንደገቡ ይጠቁማል። በቅድሚያ በኤርትራ ቀጥሎም በአኩስም ተቀምጠዋል። የአኩስሙን ንጉሥ በመገሠጻቸው ተበሳጭቶ ያሳድዳቸዋል። በመጨረሻም ወደ ሸዋ

⁷ዳንኤል፣ 1፻፱፻፳፱ ዓ.ም።

ተጉዘው በዜጋ መል (ደብረ ዐስቦ) ተቀምጠዋል። ጌላም ሥፍራው በጌለኛው ዘመን ለሚነሣው ጳድቅ የተዘጋጀ ነውና ክፍልህ ወደ ኾነው ትግራይ ሒድ፤ ሥፍራው ለዘላለም በስምህ ይጠራል እንደተባሉና ወደ ትግራይ እንዳቀኑም ያብራራል።⁸ በሌላ ሥፍራ ደግሞ ስለ ደብረ ሊባኖስ ገዳም አመሠራረት ሲገልጽ በአራተኛው መ.ክ.ዘ. በአቡነ ሊባኖስ እንደ ተቋቋመ ተጠቅሷል።⁹ ሌሎች ምሁራንም ስለ አቡነ ሊባኖስ ጽፈዋል፤ አቡነ ሊባኖስ ወደ ኢትዮጵያ የገቡት በአራተኛው መ.ክ.ዘ. እንደ ኾነ።¹⁰ በአንድ በኩል ጊዜው በውል ሳይጠቀስ ከተስባቱ ቅዱሳን መምጣት በፊት አቡነ ሊባኖስ ኢትዮጵያ እንደገቡ የሚያትቱም አልጠፉም።¹¹ ልዩነቱ መረጃ ባቀበሉኝ አባቶች ዘንድም ጭምር ነው። አባ ኪዳነ ማርያም እና አባ ኃይለ ሥላሴ ከአቡነ ሊባኖስ መምጣት ጋር በተያያዘ ዘመኑን ፳፻፲፭ ዓ.ም. (ሰባተኛው መ.ክ.ዘ.) በማድረግ ይጋራሉ።¹² አባ ወልደ ገብርኤል ምሕረቱ ደግሞ ወደ ፳፻፱ ዓ.ም. ያመጡታል።¹³ በመጨረሻም ገዳሙ ባዘጋጀው ምስል ወድምፅ ዘጋቢ ፊልም ውስጥ የሚጠቀሰው ደግሞ አራተኛው መ.ክ.ዘ. ነው። ተስባቱ ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ በገቡ (፱፻፹ ዓ.ም አካባቢ) በሰባተኛው ዓመት የሚለው የሚያስማማና የሚያቀራርብ ይመስለኛል። ከፍ ብሎ ከተጠቀሱት አስተያየቶች የተለየ ሐሳብ የሚያቀርቡም አሉ። ለምሳሌ፤ ሊቀ ኅሩያን በላይ መኰንን አንዱ ናቸው።

አባ ሊባኖስ (መጣፅ) ከተስባቱ ቅዱሳን ቀደም ብለው ወይም በነሱ ዘመን እንደ መጡ ማጠየቂያው ቅዱስ ያሬድ (፭፻፭-፭፻፸፩ ዓ.ም.) በድጋው ከዘመረላቸው ቅዱሳን አንዱ መኾናቸው ነው።¹⁴ በገዳሙ አስቀጥስ-ግብጽ ከ፫ኛው አባት ከአባ ጳኩሚስ ሥርዐተ ምንኩስናን እንደ ተቀበሉ በስንክሳሩ ስለ ተገለጸ ቀዳሚነታቸውን ያስረዳል።

አባ ሊባኖስ (መጣፅ) የመሠረቱት ገዳም በአካለ ጉዛይ አውራጃ-ኤርትራ የሽመዛናውን ደብረ ሊባኖስ እንደኾነ በታሪክ ይታወቃል።

The Monastery of Debre Libanose ... is located in the historical district of Anbeset Geleba, Shimezana, in the present day southern part of the province of Akkale Guzay, Eritrea close to the border with Agame, Tigray. የደብረ ሊባኖስ ገዳም መገኛ ቦታ በታሪካዊው አንበሳት ገለባ - ሽመዛና ወረዳ፤ በዛሬው ደቡባዊ የአካለ ጉዛይ አውራጃ፤ ኤርትራ፤ ከአጋሜ- ትግራይ አዋሳኝ ቦታ ላይ ነው።¹⁵

⁸ዳንኤል፣ ፲፱፻፲፱፣ ገጽ ፵፫።

⁹ዳንኤል፣ ፲፱፻፲፱፣ ገጽ ፬፻፳፰።

¹⁰መንግሥቱና አሳምነው፣ ፳፻፣ ገጽ ፳።

¹¹ብርሃኑ ገብረ አማኑኤልና ሌሎች፣ ፲፱፻፺፣ ገጽ ፳፫፣ ሥርግው, ፲፱፻፸፪፣ ገጽ ፻፲፭።

¹²ቃለ መጠይቅ፣ ካሌት ቊጥር 3A-B እና 4A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

¹³ቃለ መጠይቅ፣ ካሌት ቊጥር 2A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

¹⁴መጽሐፈ ድን ጥር ፫።

¹⁵Alesandro Bausi. Encyclopaedia Aethiopica. Vol. II, 2005, pp. 28-29. Taddesse Tamerat

ዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ የአዳሉን እስላማዊ ገዢ በድላይን ለመውጋት ወደ ጦርነት ሲሔድ የደብረ ዐስቦ ገዳም መነኩሳት በጸሎት እንዲያስቡት አደራ ሰጥቶ ሒዳ ነበር። በድል አድራጊነት ሲመለስም በገዳሙ አበ ምኔት አባ እንድርያስ አማካይነት መነኩሳቱ አቀባበል ሲያደርጉለት የገዳሙን መጠሪያ «ደብረ ሊባኖስ» ብሎ ሰየመው።¹⁶

ዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ በአባነት ዕድሜው እናቱ ለአባ ፊልጶስ ዘደብረ ቢዘን አደራ ሰጥታው በአካባቢው ስላደገ «ደብረ ሊባኖስ» የሚለው ስም ለእሱ ዐዲስ አይደለም። በዚያ ዘመን የሽመዛናው ደብረ ሊባኖስ ገዳም በጣም የታወቀ ነበር። እናም ይኸንን ስም ለደብረ ዐስቦ ገዳም ሰጠ። ተጉለት አካባቢ የመሠረታትን ቤተ ክርስቲያን በግብጽ ሀገር በምትታወቀዋ ቤተ ክርስቲያን ስም «ደብረ ምጥማቅ» ብሎ እንደ ሰየመ ኾሉ። ወይም ዐፄ ኢየሱስ አድያም ሰገድ ፩ኛ ጎንደር ላይ በቅድስት ሥላሴ ስም የመሠረተውን ቤተ ክርስቲያን የሸዋውን «ደብረ ብርሃን ሥላሴ» ስም ወስዶ እንደ ሰየመው ማለት ነው።

፩.፫.፪ የእቡነ ተክለ ሃይማኖት ልደትና ዕረፍታቸው

በእቡነ ተክለ ሃይማኖት ልደትና ዕረፍት ላይ የተለያዩ ዘመናት ተጠቅለዋል። ያነጋገርኳቸው አባቶች በሙሉ የትውልድ ዘመናቸውን ፲፩፻፺፯ ዓ.ም. ዕረፍታቸውን ደግሞ ፲፪፻፺፯ ዓ.ም. ያደርጉታል። በአጠቃላይ የኖሩበት ዘመንም ፺፱ ዓመታት ከ፲ ወራት ከ፲ ቀናት ይኸናል ማለት ነው። ዳንኤል የልደታቸውን ዘመን ፲፩፻፹፯ ዓ.ም ነው ይላል።¹⁷ ምሁራን በጉዳዩ ላይ የሰነዘሩትንም ይጠቅሳል። ዐፄ ይኩኖ አምላክ (፲፩፻፷፫-፲፪፻፸፰ ዓ.ም.) ሥልጣን ሲይዝ እቡነ ተክለ ሃይማኖት ፹ ዓመታቸው ነበር። ይኸም የልደት ዘመናቸውን ፲፩፻፲ ዓ.ም. ያደርገዋል። ጌታቸው ኃይሌ ደግሞ ፲፪፻ ዓ.ም. ነው ይላሉ።¹⁸ ዳንኤል በ፲፪፻፹፯ ዓ.ም. በ፺፱ ዓመታቸው እንዳረፉ ሲገልጽ፣ ተክለ ጻድቅ ደግሞ በ፲፪፻፷፯ ዓ.ም. በ፻፩ ዓመታቸው ማረፋቸውን ጠቅለዋል። ኹለቱም ላይ ክፍተት ይስተዋላል። የዳንኤልን ስንመለከት፣ ከ፲፩፻፹፯-፲፪፻፹፯ ዓ.ም. የኖሩበት ዘመን እንደ ኾነ ጠቁሟል። ሲሰላ ፻፩ ዓመት ይመጣል። ስለዚህ ቀድሞ ከሰነዘረው ጋር የ፪ ዓመታት ልዩነት አለው። የተክለ ጻድቅ ደግሞ ከ፲፩፻፶፪-፲፪፻፷፯ ዓ.ም. ነው። እርሳቸው በአጠቃላይ የኖሩበትን ዕድሜ ፻፲ በማለት አስረድተዋል። የጠቀሱት ዘመን ሲለካ ደግሞ ፻፲፬ ዓመት ይመጣል። ይኸም በመኃል የ፬ ዓመት ልዩነት እንዳለ ያሳያል።¹⁹ ሥርግው የኖሩበት ዘመን ከ፲፪፻፫-፲፫፻፬ እንደ ኾነ ያወሳሉ።²⁰ በሌላ ሥፍራ ደግሞ የልደት ዘመናቸውን ፲፪፻፬

1972, p. 24.

¹⁶ ዳንኤል ፲፱፻፺፱፣ ገጽ ፬፻፴።

¹⁷ ዳንኤል፣ ፲፱፻፺፱፣ ገጽ ፴፪።

¹⁸ ጌታቸው፣ ጳጾች፣ ገጽ ፪፻፴፬።

¹⁹ ዳንኤል፣ ፲፱፻፺፱፣ ገጽ ፵፬፣ ተክለ ጻድቅ፣ ፲፱፻፶፩፣ ገጽ ፲፯-፲፱።

²⁰ ሥርግው፣ ፲፱፻፹፪፣ ገጽ ፻፵፪።

ያደርጉታል።²¹ ታዲህ ታምራት ከ፲፱፻፲፭-፲፱፻፲፫ እ.ኤ.አ እንደኖሩ ይገልጻል።²² በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን የሰብከተ ወንጌልና ሐዋርያዊ ተልእኮ መምሪያ ክፍል የሚዘጋጀው ትንሣኤ መጽሔት ውስጥ የተጠቀሰው ዘመን ከላይ መረጃ አቀባዮቹ ከነገሩኝ ጋር ይገጥማል።²³ እኔም ይኸን ሐሳብ እጋራለሁ።

፩.፫.፫ የተረክ ብያኔ በተለያዩ ምሁራን ዕይታ

በሕዝባዊ ጥበብ (ፎክሎር) ቤት ከሚጠኑ፣ ከሚመረመሩና ከሚተነተኑ አያሌ ጉዳዮች መካከል ተረክ አንዱን ሥፍራ ይይዛል። ተረክ ከ፲፰ኛው መ.ክ.ዘ. አንሥቶ ራሱን የቻለ ሙያ ኾኖ ሲቀነቀን የኖረ መስክ ነው። ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ደግሞ በልዩ ልዩ እሳቤዎች እየተቃኙ እና በርእዮተ ዐለም እየተገራ፣ በተለያዩ ሙያዎች (ለምሳሌ፣ በሥነ ሰብእ፣ በሥነ ጽሑፍ፣ በሥነ መለኮት፣ በታሪክ፣ ወዘተ...) ውስጥም ዘልቆ ቤተኛ እየኾነ መጥቷል። የተረክ ጥናት በአስገራሚ አእምሮአዊ ንቃትና ብቃት የበለጸገ መኾኑን ዶርሰን²⁴ ያስረዳል። በአንድ በኩል ነገረ ተረክ (Narratology) እየተባለ የተረክ ንድፈ ሐሳብ ኾኖ ግዳጁን ይፈጽማል። በዚህ ጠገግ ንድፈ ሐሳብ (Narratology) በተረኮች ውስጥ ያሉ ታሪኮችን፣ ምስሎችን፣ ድርጊቶችን እንዲሁም ኹነቶችን ለመረዳት፣ መተርጎም እና ለመተንተን እንደሚበጅ ልሒቃኑ ይዘክራሉ።²⁵

ተረክ “Narrative” የሚለውን የእንግሊዘኛ ቃል ይተካል።²⁶ ቃሉ እንደየ ሀገሩና እንደየ ልሒቃኑ የተለያዩ ስያሜዎች አሉት። እነዚህ ስያሜዎች ዐለም ዐቀፋዊ ያይደሉ፣ ይልቁንም አካባቢያዊ እንደ ኾኑ በልሒቃኑ ጽሑፍ ውስጥ ሲጠቀስ ይስተዋላል። ባስኮም በየ ሀገሩ ያሉ ስያሜዎችንም በከፊል ለመግለጽ ሞክሯል።²⁷ ጀርመኖች ተረክን “Marchen” ብለው ሲጠሩት አሜሪካኖች ደግሞ የጀርመኖችን ወደ እንግሊዝኛ መልሰው “Folktale” እንደሚሉት ያስረዳሉ። ጀርመኖችም ኾኑ አሜሪካኖች “Marchen” እና “Folktale” ሲሉ ሦስቱንም የቃላዊ ዝርው ተረክ ዐይነቶችን (ተረት፣ ሚት እና አፈ ታሪክ) ባካተተ መልኩ መኾኑንም ይገልጻሉ። ይኹን እንጂ ዝርው ተረክ ጀርመኖችም አሜሪካኖችም ከሚሉት የተለየ እና የጽሑፋቸው ዐላማም ልዩነቱን እማሳየቱ ላይ እንደሚያዘነብል ያትታል። ፈቃደ በበኩሉ “ተረት” ይለዋል።²⁸

²¹ ሥርዓው፣ ፲፱፻፸፩፣ ገጽ ፻፰።

²² ታዲህ ታምራት ፲፱፻፸፪፣ ገጽ ፴፯። በጥናት የተሠራ ስለ ኾነ ታደሰ፣ ፲፱፻፸፪ የተሻለ ነው።

²³ ትንሣኤ መጽሔት፣ ፲፱፻፸፰፣ ገጽ ፲፰።

²⁴ ዶርሰን፣ እ.ኤ.አ. ፲፱፻፸፰፣ ገጽ ፻፯።

²⁵ Bal, 1997, p. 5; Brockmeier and Carbaugh, 1984, p. 4.

²⁶ እንዲኸ ማለቱ ዶ/ር ዮናስ አድማሱን መነሻ በማድረግ ነው። ዶ/ር ዮናስ አድማሱ “አስረኛንኩዋ። ሐዲስ ዐለማየሁና የማኅበራዊ ሒስ ስልታቸው” በሚለው መጣጥፋቸው ውስጥ “Narrative” የሚለውን የእንግሊዘኛ ቃል “ተረክ” በሚለው መልሰውና አቻ አድርገው ተገልግለውበታል። እኔም ይኸን ሐሳብ ስለምጋራ የእርሳቸውን አስረ ፍኖት ተከትሎ ዘልቄያለሁ ፲፱፻፺፪፣ ገጽ ፹፬።

²⁷ Bascom, 1965, pp. 3-4.

²⁸ ፈቃደ፣ ፲፱፻፺፩ ዐ.ም.፣ ገጽ ፶፪።

በሌላ በኩል አሪንግ²⁹ “Narrative” የሚለው የእንግሊዝኛ ቃል Relate ካለው የላቲን ቃል የተተረጎመ እንደ ኾነ እና በታሪክ ነገራ ላይ ተመሥርቶ የሰዎችን ትውስታ እና የቃላት አጠቃቀም የመፈተን ንይል ያለው እንደ ኾነ ያስረዳል። በጥቅሉ ጀርመኖች፣ አሜሪካኖች እንዲሁም ፈቃደ (፲፱፻፺፩) እንደሚለው “ተረክ”ን ያህል ፅንሰ ሐሳብ አንድ አካሉ በኾነው በ“ተረት” ቅጥር ውስጥ ማኖሩ በ“ግብታዊ” ፍርድ ስሕተት ይመስለኛል። ተረክ ቀዳሚ ማኅደሩን ንዶ (ጀርመኖች፣ አሜሪካኖች እና ፈቃደም³⁰ ጭምር እጅጉን አጥብበው/ወስነው ያስመሩትን ድንበር) በተለያዩ እሳቤዎች እየ ታሸ። በርእዮተ ዐለም እየ ተቃኘ እጅጉን በሚያስደንቅ ፍጥነት እየ ቀና ያለ ተለጣጭ ሐቲት (flexible discourse) ነው። ባስከምም³¹ ብሂሎቻቸውን (የጀርመኖችንና የአሜሪካኖችን) ተችቷል። ተረክ አንድም በዝርዝር፣ አንድም በግጥማዊ ቅጥ ይቀርባል። የተረክ ዐይነቶች ከሚባሉት ውስጥ ሚት፣ አፈ ታሪክ፣ ተረት፣ የእንስሳት ተረቶች፣ ዐጫጭር ታሪኮች፣ ኤፒክ፣ ታሪክ፣ አሳዛኝ ታሪክ፣ ድራማ፣ ተውኔት፣ አዝናኝ ታሪክ፣ ሥዕል፣ ፊልም፣ የመሳሰሉት ተጠቃሾች ናቸው።³² ባስከምም³³ የሚጎራበቱትን እያዋገነ ቃላዊ ዝርዝር ተረኮችን ከቅርጽ አንጻር በሦስት መድበዎቸዋል፤ ሚት፣ አፈ ታሪክ እና ተረት በማለት። ሚትንና አፈ ታሪክን³⁴ ማእከል ያደረጉ ተረኮች (በደብረ ሊባኖስ ገዳም የሚነገሩ ተረኮች ከኹለቱ ጉዳዮች የሚወጡ አይመስለኝም (ወዲሽ ሚታዊ ናቸው፤ ወዲያ ደግሞ አፈ ታሪካዊ ወጎች) የዚህን ጥናት ጉዞ የሚያቀኑ ማሔጃዎች ናቸው።

፩.፩ የጥናቱ ዘዴ

ወዲሽ መረጃዎች በምልከታና በቃለ መጠይቅ ተሰንደዋል፤ ወዲያም የተሰነዱት ተረኮች በተግባራዊ ንድፈ ሐሳብ እና በተረክ ንድፈ ሐሳብ መታገሪያነት ተፈክረዋል፤ ተተንትነዋል። ተረኮችን በይነ-ጽሑፎች³⁵ (inter-textual) ማድረጉም ሌላኛው ብልሃት ነው። በሕዝብ ጥበብዊ ጉዳዮች ዘርፍ ምርምሩን ለማድረግ የሚነሣ ተመራማሪ ምልከታና

²⁹አሪንግ፣ እ.ኤ.አ. ፲፱፻፹፯፣ ገጽ ፻፳፪።

³⁰ፈቃደ፣ ፲፱፻፺፩፣ ገጽ ፱፪።

³¹ባስከም፣ ፲፱፻፷፭፣ ገጽ ፫-፱።

³²ቱዎድሮስ፣ ጳጂ፣ ገጽ ፪፻፶፱-፪፻፷፩፣ Finnegan, 1992:36; Franzosi, 1998:517; Oring, 1986, p. 123

³³ባስከም፣ እ.ኤ.አ. ፲፱፻፷፭፣ ገጽ ፭።

³⁴ሚትና አፈ ታሪክ አንድም ኹለትም ናቸው። ተፋቅሮም ተቃርኖም ይስተዋልባቸዋል። ኹለቱም ቃላዊ ዝርዝር ተረኮች መኾናቸው እና ክሡት በሚኾኑበት ማገበረሰብ ውስጥ እውነትነትን መጎናጸፋቸው በትይዩ እንዲቆሙ ያደርጋቸዋል። በገጸ ባሕርያት አሳሳል (አንዳንዴ የአፈ ታሪክ ገጸ ባሕርያት ከልዕለ ተፈጥሮ ወገን የሚቆጠሩበት አጋጣሚ አይጠፋም)፣ ድርጊትና ኹነትን አጣምሮ በያዘው የመቼት አቀራረብ እና በመንፈሳዊነት ወይም በቅድስና (አንዳንዴ በአፈ ታሪክ ውስጥ ከሥጋዊ ጉዳይ ባሻገር መንፈሳዊ ወይም የተቀደሰ ሐሳብ የሚነሣበት አጋጣሚም አለ) ረገድ ልዩነት ይንጸባረቅባቸዋል።

³⁵Krishnaswamy, 2004, p. 154; wolfeys, Julian and Others, 2006, p. 58. የሕዝብ ጥበብ ጥናት ሥፍራ ባገኘበት በዚህ ወቅት፣ “በይነ ጽሑፋዊ” የመፈከሪያ ብልሃት ጽሑፎችን እያቃየጠ ፍቺ መፈልቀቂያ ኾኗል። “በይነ ጽሑፋዊ” በሥነ ጽሑፍ ቤት ሚናው አልፎ ነው። ከሚናው አንዳች ሳናጎድል ከነሙሉ ክብሩ በሕዝብ ጥበብ ቤትም አዝልቀን እንገለገልበት ዘንድ ይቻላል። “በይነ ጽሑፋዊ” በጽሑፎች መካከል የሐሳብ መፈላለግና የፍቺ መቃለጥ የሚፈክርበት ነው። ጽንሰ ሐሳቡ የሚገኘው ጽሑፍ ከሌሎች ጽሑፎች ያስተጋባቸው ሐሰቦች መኖራቸውን የምንመረምርበት ብሎም ፍቺ የምናለምድበት ሥልትና ማኽከያ ጭምር ነው።

ቃለ መጠይቅን ቢገለገል ተመራጭ እንደ ኾነ ያስረዳል።³⁶ ምልክታን አጥኚው በወጉ የያዘውና የተገለገለበት እንደ ኾነ በተሻለ ሊጠቀምበት ይችላል። ዘዴው ከአፍካዊው ዕይታ በተጨማሪ ውሳጣዊ ወይም ልቡናዊ ሕዋሶችን የሚያተጋ በመኾኑ ስለ ጥቅል የክንውኑ ሒደት ምልዓት ያለው መረጃ ሊያስገኝ ይችላል።³⁷

ቃለ መጠይቅ ከሚታወቅ መረጃ አቀባይ ጋር በጥያቄና መልስ የሚከወን ሒደት ነው። ምልክታና ቃለ መጠይቅን ቀይጦ የመገልገል ሥልት፣ በኑባሬያቸው ትግግዝ ወግ ያለው መረጃን ለመሰብሰብ የሚያስችሉ በመኾናቸው ነው። እዚኸ ላይ መረጃ ሰብሳቢው ኹለቱን ዘዴዎች አዋግኖ የማቅናቱ ብልሃት እግምት ውስጥ ይገባል።³⁸ በአጠቃላይ በደብረ ሊባኖስ ገዳም የሚስተዋሉ ሃይማኖታዊ ተግባራትን፣ የገዳማውያኑን ድርጊት እና በተረኮቹ የሚዘከሩ ሥፍራዎችን ለመቃኘት ምልክታን ተገልግያለሁ። ቃለ መጠይቅ ደግሞ በገዳሙ ከቃል ኪዳን፣ ከፈውስ፣ ከስያሜ እና ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮችን ለመሰብሰብ አገልግሏል።

በተመረጡት ተረኮች ላይ ፍካሬ ለማሔድና አንድምታዊ ፍቺዎችን ለመፈለቅ ቀደም ብዬ የገለጽኳቸው ተግባራዊ ንድፈ ሐሳብ (Functionalism Theory) እና የተረክ ንድፈ ሐሳብ (Narrative Theory /Narratology) እጅጉን ተስማሚ ኾነው ተገኝተዋል።

፪. የተረኮቹ ትንተና

፪.፩ ከቃል ኪዳን ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮች

ቃል ኪዳን ኹለትና ከዛ በላይ በኾኑ ሰዎች መካከል ነገሩን ለማጽናት የሚደረግ መሐላ ነው።³⁹ በየትኛውም ኪዳናዊ ብሂል ውስጥ ቃል ኪዳን ሰጪ፣ ተቀባይ እና ተስፋ ይገኛሉ።

በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከሚነገሩ ተረኮች መካከል በዚኸ ጠገግ የቀኑና ኪዳናዊ ሐሳብ የነገሠባቸው ተረኮች ይገኛሉ። ተጋዳልያን በአንድ ዘመን ለተለየ ዐላማ ክሡት የሚኾኑ ናቸው። ዐላማቸውም ማኅበረሰባቸውን ከመከራ፣ ከጭንቅ፣

³⁶Goldstein, 1964, p. 77.

³⁷Goldstein, 1964, p. 63; ፈቃደ፣ ፲፱፻፺፩፣ ገጽ ፺፫።

³⁸Goldstein, 1964, pp.77-78.

³⁹የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ ፲፱፻፺፪፣ ገጽ ፺፪፣ ፩ኛ ሳሙ ፲፰÷፫-፬። ቃል ኪዳኑ አንድም በተራ ሰው እና በፈጣሪ፣ አንድም በተከበረ ሰው እና በፈጣሪ መካከል ሊካሔድ ይችላል።

ከጠላት፣ ወዘተ... መታደግ ወይም ነጻ ማውጣት ወይም ለማኅበረሰባቸው ጽድቅና ረድኤት ማስገኘት ሊኾን ይችላል⁴⁰።

እኒኽ ተጋዳሪያን ወደ ተሰማሩበት ቀጠና ዘምተው ግዳጃቸውን ፈጽመው ሲመለሱ ለአካባቢያቸው ብሎም ለሀገራቸው የሚያስገኙት አንዳች በረከት ይኖራል። ይኸን ቃል ኪዳን ብለን ማሰብ የምንችል ይመስለኛል። ምክንያቱም በአንድ በኩል በተጋድሎ ብዛት የሚገኝ ፍሬ፣ በሌላ መልኩ ደግሞ ለተፈጸመው ተጋድሎ በብድራትነት የሚከፈል ዋጋ ነውና። ነገሪን በተረከ ላጽና፤

የመሞቻቸው ቀነ ቀጠሮ ሲደርስ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ እናቱን ድንግል ማርያምን፣ የሴፍና ሰሎሜን፣ እልፍ አእላፍ መላእክትን፣ ነቢያትና ሐዋርያትን፣ ጸድቃንና ሰማዕታትን አስከትሎ መጣ። “በደጅህ መጥቶ የተማጸነውን በገነት አኖርልሃለሁ፤ በመንግሥተ ሰማያት ፲፭ አህጉራት ላንተ ይኹኑ፤ ዘርህን ፲ ትውልድ ድረስ እምርልሃለሁ፤” ብሏቸው አርጓል።⁴¹

በተረከ የተለያዩ ጉዳዮች ተነሥተዋል። ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ከድንግል ማርያም እስከ ሰማዕታት ድረስ በማዕረግ አስከትሎ መምጣት አንዱ ነው። ይኸ የክብር ተዋረድን ያሳያል። የክርስትና እምነት መሠረት ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ስለኾነ። በመኾኑም “ራስ”⁴² ወይም “በኩር”⁴³ የሚል ስያሜ ይሰጠዋል።

⁴⁰የጎረቤቱም ተጋዳሪያን ወገኖቻቸው በተጨነቁ፣ መከራ በተጫናቸው፣ ታላቅ ቀውስ በነገሠበት ወቅት የሚደርሱ መልእክተኞች ወይም የሚወለዱ አዳኞች ናቸው። ዳሩ ግን፣ ዐለም በ“እንኳን ደህና መጣህ” ልቡን ከፍቶ፣ ፊቱን ፈትቶ፣ እጁን ዘርግቶ አይቀበላቸውም። የማኅበረ አቋሙ ጠባቂዎች - ክፉ ንጉሥ፣ ቀናተኛ አባት፣ ተንኮለኛ ዘመድ፣ ወዘተ. ለሞት ያጫቸዋል። ሀገረ ገዢው ካምሣ ዘመዱን ጌታ ክሪሽናን ሊገድለው አሳድዶታል። ንጉሥ ሄሮድስ ጌታ ኢየሱስን ፈልጎ ባጣ ጊዜ በቤተልሔም የአይሁድ ሕፃናትን በሰይፍ አስፈጅቷል። ንጉሥ ሌወስ ልጁን፣ ኤዲፕስን ለአውሬ አስጥሏል። ፈርዖን የአስራኤል ወንድ ሕፃናት ታንቀው እንዲገደሉ፣ ውኃ ውስጥ እንዲጣሉ አሟላ፣ ወዘተ...(ቴዎድሮስ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፵፬)።

⁴¹አባ ኃይለ ሥላሴ ወልደ አማኑኤል፣ ካሴት ቁጥር 4A-B, መጋቢት ፳፻፮ ዓ.ም.።

⁴²ነገር ግን በፍቅር እውነተኛነት እንኾን ዘንድ ራስ ወደ ኾነው ወደ እርሱ ወደ ክርስቶስ እንደግ (ኤፌ. ፬፥፲፭)። በነቢያትና በሐዋርያት መሠረት ላይ ታንጻችኋልና የሕንፃው የማዕዘን ራስ ድንጋይም ኢየሱስ ክርስቶስ ነው (ኤፌ. ፪፥፳)። እርሱ የቤተ ክርስቲያን ራስ ነው። በኩር እርሱ ለኹሉ ራስ ይኾን ዘንድ ከሙታን ኹሉ አስቀድሞ ተነሥቷልና (ቆላ. ፩፥፲፰)።

⁴³“በኩር” የግእዝ ቃል ሲኾን በዕብራይስጥ ቤተራሲ እንደሚባልና ትርጉሙም የመጀመሪያ ልጅ ማለት እንደኾነ ይገልጻል። አባ ጄሮምን ጠቅሶ ብቸኛ ልጅ ኹሉ የበኩር ልጅ ነው። የበኩር ልጅ ኹሉ ግን ብቸኛ ልጅ አይደለም ይላል። ኢየሱስ ክርስቶስ በኩር የተባለበትን ምክንያት ቅዱስ አትናቱዎስን ዋቢ አድርገው ይኸን ብለዋል፤ “ኢየሱስ ክርስቶስ በኩር የተባለው ከእኛ አስቀድሞ ስለ ሞተ አይደለም። ነገር ግን ስለ እኛ ሞቶ ሞትን ድል በመንግቱ ነው። ትንሣኤን በእርሱ ከእርሱ በኋላ ስለምናገኘው ነው” (ዐባይነህ፣ ፳፻፪፣ ገጽ ፻፳፯-፻፳፰)። ድኅነትን ያገኘበት፣ ኀጢአታችን የተሰረየበት ነው። ይኸውም የማይታይ እግዚአብሔርን የሚመስለው፣ ከፍጥረቱ ኹሉ በላይ የኾነ በኩር ነው (ቆላ. ፩፥፲፱-፲፭)።

ከዚህ በመነሣት “የቤተ ክርስቲያኒቱ በኩር ከተከታዮቹ ጋር ወደዚህ ሥፍራ መጣ” ተብሎ መተረኩ አንድም የገዳሙን፤ አንድም የአቡነ ተክለ ሃይማኖትን ቅድስና ለመዘከር ተገልግለውበታል ማለት ይቻላል።

ሌላው “በደጅህ መጥቶ የተማጸነውን በገነት አኖርልሃለሁ” የሚለው ጉዳይ ነው። አቡነ ተክለ ሃይማኖት ለሃያ ዘጠኝ ዓመታት ያህል በገዳሙ፤ ከዚያም በፊት በተለያዩ የሀገሪቱ ክፍሎች ለፈጸሙት ተጋድሎ የተገባላቸው ኪዳን እንደሆነ እንረዳለን። በእግዚአብሔር ታጭተው መላ ዕጣ ፈንታቸው በመልአኩ ቅዱስ ሚካኤል ላይ የወደቀ⁴⁴፤ ለአንዳች መንፈሳዊ ግዳጅ የተለዩ ተጋዳሪ ናቸው። ስለዚህ ለአቡነ ተክለ ሃይማኖት የተገባላቸው ቃል ኪዳን አንድም የወገኖቻቸውን መንፈሳዊ ሕይወት ክፍተት የሚሞላ፤ አንድም መንፈሳዊ ንጥፈትና ድቀታቸውን የሚጠግን፤ አንድም መንፈሳዊና ቁሳዊ የበረከት ምንጭ ሊሆን ይችላል። “በመንግሥተ ሰማያት ዐሥራ አምስት አህጉራት ላንተ ይኹኑ፤ ዘርኽን እስከ ዐሥር ትውልድ ድረስ እምርልሃለሁ” መባሉም ለዚህ ሳይሆን አይቀርም።

ከቃል ኪዳን ጋር በተያያዘ ሐሳቡን የሚያበለጽግ ሌላ ተረክ ማቅረብ ይቻላል። ወዳጄ ተክለ ሃይማኖት ልጆችህ እንደ ባሕር አሸዋ፤ እንደ ሰማይ ከዋክብት ይበዛሉ፤ እንኳንስ በሕይወተ ሥጋ ልጆችህ ያንተን ስም እየጠሩ እኔን የሚለምኑት ይቅርና የጸለይክባት፤ ያለቀስክባት ይኸቺ ምድር ጦም አታድርም ብሎ ቃል ኪዳን ገባላቸው።⁴⁵

በተረኩ ከሚተኮርባቸው ጉዳዮች መካከል “እንደ ባሕር አሸዋ፤ እንደ ሰማይ ከዋክብት ይበዛሉ” ቀዳሚው ነው። በሚት ልማድ ውስጥ ገናን ከሆኑት ጉዳዮች መካከል የተቃራኒዎች ግጥምጥም የሚጠቀስ ሲሆን ዋነኛ የተረኩ ማዘለቂያ ሽናም ግዳጁን ይፈጽማል። የ“ባሕር አሸዋ” እና የ“ሰማይ ከዋክብት” በኩለንተናቸው ተቃርኖ (ተቃራኒ) እንጂ ተፋቅሮ (ኅባሬ) የላቸውም። አሸዋ ምድራዊ፤ ከዋክብት ደግሞ ሰማያዊ። አንድም አሸዋ ለሰው ልጅ የኢ-ንቁ አእምሮ፤ ከዋክብት ደግሞ ለንቁ አእምሮ ውክሎች ይመስሉኛል።

ቀደም ብዬ አሸዋ ምድራዊ፤ ከዋክብት ደግሞ ሰማያዊ ብያለሁ። በዚህ ተርታ እንደውና በአንድ በኩል አሸዋ ለምድራውያን፤ ከዋክብት ደግሞ ለሰማያውያን ትእምርቶች ናቸው። ምን ማለቴ ነው፤ በደብረ ሊባኖስ ገዳም ኃጥኣንም ጻድቃንም ይገኛሉ። ኹለቱም በአንድ ዐውድ ውስጥ ሰፍረው በዐላማም፤ በሙያም ይቃረናሉ (በአንድ የአእምሮ ቅጥር ውስጥ የሚያድሩት ንቁና ኢ-ንቁ የአእምሮ ክፍላትም ብሂላቸው ከተግባራቸው፤ ሙያቸው ከግባቸው ፈጽሞ አይገጥምም)። ኃጥኣኑ ምድራዊ ለሆነው ጉዳይ አብዝተው የሚጨነቁ

⁴⁴ገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ ፲፱፻፹፱፡፳፯÷፵፭-፵፯፣ ፵፯÷፷፣ ፲÷፵፭-፵፯፣ ፵፯÷፲፩፣ ፵፰÷፻፶፫- ፻፴፬።

⁴⁵አባ ወልደ ገብርኤል ምሕረቱ፣ ካሌት ቊጥር 2A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም.።

(በተጋድሎ ያልጸኑ፣ በእኩይ ግብር የተነደፉና እሱነት የሚያቀነቅኑ)፤ ይልቁንም ለእንግዳው ዐለም እስብ ሥፍራ የነፈጉ፤ ጻድቃነት ደግሞ ምድራዊ ኾነው ንጽረታቸው ሰማያዊ የኾነ፤ ለእንግዳው ዐለም ሥፍራ የቸሩ፤ በተጋድሎ የጸኑ ልንላቸው እንችላለን። ስለኾነም አሸዋ ለኃጥኣን ወይም ለምድራዊው እስብ፣ ከዋክብት ደግሞ ለጻድቃን ወይም ለሰማያዊው እስብ የቆሙ ትእምርቶች ናቸው ማለት ይቻላል። በዚህም ገዳም የጻድቅ መገኛ ብቻ ሳይኾን የኃጥኡም ማደሪያ ነው። የጻድቁ ጽድቅ በኃጥኡ ይገለጣል፤ አንዱ የአንዱን መኖር ይሻል፤ መኖሩንም ያውቃል፤ ብርሃንም በጨለማ ሀልዎቱ ይጸናል። የተቃራኒዎች የመቃየትና የመቃለጥ ወጉ ይኸው አይደለ?

ቀጥሎ ደግሞ፣ “እንኳን በሕይወተ ሥጋ ልጆችህ ያንተን ስም እየጠሩ እኔን የሚለምኑት ይቅርና የጸለይክባት፣ ያለቀስክባት፣ ይኸቺ ምድር ጦም አታድርም” የሚለው ዐረፍተ ነገር ሲኾን እርሱን ወደ ማየቱ እንመለስ።

በደብረ ሊባኖስ በቀን ቢያንስ አንድ ሰው ሳይቀበር ውሎ እንደማያውቅ ይነገራል። ከተለያዩ ቦታ መጥቶ የሚቀበር ሰው ቢጠፋ እንኳ ከገዳሙ ማኅበረሰብ አንዱ ሞቶ መቀበሩ አይቀርም (በመስክ ቆይታ ያስተዋልኩት ጉዳይ ነው)። የዚህ ምክንያቱ ደግሞ “ምድሪቱ ጦም አታድርም” ከሚለው ኪዳን የመነጨ መኾኑ ተተርኳል። ጉዳዩ የሰውና የመሬትን ተራክቦ የሚያጸና ይመስለኛል። ሰው መሬት (አፈር) እንደ ነበርና ከመሬት እንደ ተሠራ መጽሐፍ ቅዱስ ይናገራል።⁴⁶ ዞሮ መግቢያውም እንዲኾን፣ “አፈር ነህና ወደ አፈርም ትመለሳለህና።⁴⁷

ፋሽስት ኢጣሊያ በሀገራችን ጦርነት በከፈተበት ወቅት እቡነ ጴጥሮስ “እንኳን የኢትዮጵያ ሕዝብ ምድሪቱም አትገዛልህ” ማለታቸውን ታሪክ ይዘክራል።⁴⁸ ይኸ ሐሳብ ከላይ ላነሣሁት ጉዳይ ወግኖ ነገሪን የሚያበለጽግ ነው። የሰው ልጅ ፍልስፍናውን በተለያዩ ቅጦች ያስቀምጣል። ከፍልስፍና ማኖሪያ መንገዶቹም አንዱ ቃላዊ ተረክ ነው። ስለኾነም በተረኩ ውስጥ ሰውና መሬት ተቃይመው፣ አንዱ ለሌላው መነሻና መዳረሻ ኾኖ የሚኖር፣ በዚህም አንድ የኾኑ ኹለቱ ጉዳዮች አብረው ኪዳን ሲቀበሉ እንመለከታለን።

ተረክ ሰማንያ ዘጠኝ⁴⁹ ሌላው ኪዳናዊ ሐሳብ የተነገረበት ነው። በተረኩ ጌታ ኢየሱስ

⁴⁶ዘፍ. ፪ ÷ ፯።

⁴⁷ዘፍ. ፫ ÷ ፲፱።

⁴⁸መንግሥቱና አሳምነው፣ ፳፻፣ ገጽ ፻፴፰።

⁴⁹እንዲኸ ያሉ አኃዛዊ መግለጫዎች በጥናቱ ውስጥ በተለያዩ ሥፍራዎች ይገኛሉናል። በጥናቱ ሒደት ከገዳሙ (ደብረ ሊባኖስ) ዘጠና ስምንት ያህል ተረኮችን ለመሰብሰብ ተችሏል። ተረኮቹም በይዘታቸው በተለያዩ ዐሥራ አንድ መደቦች ተክለዋል። ለዚህ ጥናትም አራቱ መደቦች፣ (ቃል ኪዳን፣ ፈውስ፣ ሲያሜ እና እቡነ ተክለ ሃይማኖት) ብቻ ተመርጠዋል።

ክርስቶስ ለአቡነ ተክለ ሃይማኖት ቃል ኪዳን ሲገባቸው፤ “በታህ እኔ እንደ ተወለድኩባት ቤተልሔም፤ እንደ ተጠመቅኩባት ዮርዳኖስ፤ እንደ ተሰቀልኩባት ቀራንዮ፤ መቃብርህም እኔ እንደ ተቀበርኩባት ጎልጎታ፤ ሥፍራህም ለኢትዮጵያውያን የመማጸኛ ከተማ ይኸውንልህ” ብሏቸዋል።⁵⁰

ደብረ ሊባኖስ ገዳም ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ በዘመነ ሥጋዊ ከተመለሰባቸውና ተአምራትን ከፈጸመባቸው ከቤተልሔም፤ ከዮርዳኖስ፤ ከቀራንዮ እና ከጎልጎታ ጋር የማዋገኑ ልማድ በተረኩ ቀርቧል። ወዲኸ ታሪካዊ ወዲያም የሃይማኖታዊ ክዋኔዎች ማረፊያ የሾኑ ሥፍራዎች በማንጸሪያነት ይቆማሉ። ይኸ አንድም በቤተ እምነቱ የሚገኙ ጽንሰ ሐሳባዊና ርእዮተ ዐለማዊ ተራክቦዎችን ያጸናል፤ አንድም ኸነቱ ለገዳማውያኑም ለአማኒያኑም አእምሯዊ እና ልቡናዊ ጽናትን ብሎም ርካታን ይተክላል፤ አንድም በታሪካዊና በሃይማኖታዊ ሥፍራዎቹ ማሐጃነት የገዳሙን ህልውናና ከፍታ የማላቅ ሚናን የተሸከመም (ተረኩን ማለቴ ነው) ይመስላል።

፪.፪ ከፈውስ ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮች

በደብረ ሊባኖስ ገዳም የጎበጡ ቀንተዋል፤ በአጋንንት እስራት የተያዙ ተፈትተዋል፤ ከእኩስ ስቃይ ድነዋል፤ አውሬ ከሆዳቸው ወጥቷል፤ ከአስም ተፈውሰዋል፤ ዐይናቸውን ያጡ በርተዋል፤ ዐይተውማል፤ መስማት የተሳናቸው ሰምተዋል። እኒኸን የፈውስ ዐይነቶች በሦስት ከፍሎ ማየት ይቻላል። ቀዳሚው ከአካላዊ ሕመም መዳን ነው። የዐይን መብራት፤ የጆሮ መስማት፤ የስብራት መጠገን፤ የጎበጠ መቅናት፤ ወዘተ ...። ሌላኛው ፈውስ፤ ከአጋንንት እስራት ነጻ መውጣት ነው። በዚኸ ውስጥ የሚከናወነው ውጊያ ከረቂቃን መናፍስት ጋር ነው። የመጨረሻው ፈውስ ከሙታን ተለይቶ መነሣት ነው።⁵¹

በተረኮቹ የተከናወነው የፈውስ ሒደት በጠበል፤ በተግባር ቤት (ዳቤ፤ ጭስ፤ ንፍሮ ውኃ) እና በመስቀል አማካይነት ነው። ተረክ ስልሳ አራትና ስልሳ ስድስት በአንድ መንፈስ የተቃኙ በመኾናቸው አዋግኔ እመለከታቸዋለሁ። በተረክ ስልሳ አራት አንድ አእምሮው የታመመ፤ ራሱን መቆጣጠር የማይችል ሰው እንደነበር፤ ኋላም ተግባር ቤት ወስደውት እዚያም በጭስ፤ በዳቤና በንፍሮ በኸለንተናው ድኅነት እንዳገኘ ተነግሯል።⁵²

በተመሳሳይ በተረክ ስልሳ ስድስትም አንድ ከጎጃም የመጡ ዐይነ ሥወር እንደ ነበሩና ተግባር ቤት ገብተው ዳቤ እየበሉ፤ የንፍሮ ውሃ እየጠጡና በጭስ እየታጠኑ የማያይ ዐይናቸው እንደበራ ተተርኳል።⁵³

⁵⁰ ጸባቴ አባ ወልደ ማርያም አድማሱ፤ ካሴት ቁጥር 7A, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

⁵¹ ቴዎድሮስ፤ ፳፻፩፤ ገጽ ፻፲፭-፻፲፮።

⁵² አባ ኃይለ ሥላሴ ወልደ አማኑኤል፤ ካሴት ቁጥር 4A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

⁵³ አባ ሠረገላ ገብረ ሕይወት፤ ካሴት ቁጥር 5A, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

በኹለቱም ተረኮች የፈውሱ ክዋኔ የተፈጸመው በተግባር ቤት ነው። እዚህ ላይ የልዩ ልዩ ነገረ ድኅነት ጣጣ እንቅስቃሴ በሽንብት ዓለም፣ ይኸናል ተብሎ የማይታሰብ፣ ጭራሽ የማይገመት ይልቁንም ጤናን ያውካል፣ ዐይን ያሳውራል በሚባለው ጭስ እንዲሁም በዳቤ፣ በንፍሮና በንፍሮ ውሃ ፈውስ እንደተከናወነ መነገሩ በገዳሙ የሚፈጸመው ፈውስ አንድም ከዐለማዊው ጥበብ በተቃርኖ የቆመ፤ ኹለንተናዊውንና ነባራዊውን ሐቅ ለመገዳደሩ በማሳያነት የተተረከ ሊኾን ይችላል (እዚህ ላይ ቤተ ክርስቲያን ወይም ገዳማት ዐለማዊውን የሕክምና ጥበብ ይቃወማሉ ማለቴ እንዳይደለ ይታወቅ)።

ወዲህ ልቡናዊና አእምሯዊ ዝንጋኤ፣ ወዲያ ደግሞ በሰበበ ፈውስ አስተርእዮ-ርእስ (self-discovery)⁵⁴ ክሡት የኾነ ይመስለኛል። ምን ማለቴ ነው፤ በነገረ ፈውስ ማሔጃነት (“ፈውሱን” ምክንያት ልንለው እንችላለን) ራሳቸውን ገልጠዋል (በድኅነት ተቃኝተዋል)፤ ራሳቸውን ዐውቀዋል፤ የጠፋ ማንነታቸውን አግኝተዋል። ሲዘልቅ ከተነጠሉት ማኅበረ ባህላዊ ውቅር ጋር ኅባሬን ይነድፋሉ፤ ወግ ባለው ሥርዐትና ልማድ ለመኖርም ፈር ያበጃሉ። በአፍኣም በውስጥም (በልቡና) የጠፋ ማንነታቸውን አግኝተዋልና።

በጠበል የተፈጸመ ወይም የተከናወነ ሌላ የፈውስ ሒደት አለ።

አንድ ወገቡ የጎበጠ፣ አቀርቅሮ የሚሔድ ተማሪ ነበር። በትምህርት ቤት ለብዙ ዐመታት ሲንገላታ ኖሯል። በእግዚአብሔር ፍቃድ፣ በጸድቁ ምልጃ በጠበል ተፈውሶ ቀና ብሎ መሔድ ቻለ።⁵⁵

ጠበል ሕመምተኞች ፈውስ ለማግኘት የሚጠጡት ወይም የሚጠመቁበት፣ የተጸለየበት ወይም በፈጣሪ፣ በመንፈስ ቅዱስ የተባረከ ውኃ ነው።⁵⁶ በተጨማሪ በተአምራት የፈለቀ ከደዌ የሚያድን፣ የሚፈውስ ነው።⁵⁷ ጠበል ድኅነትን ወይም ፈውስን ወክሎ የቆመ ትእምርት ይመስለኛል። ምክንያቱም ጠበል ሲባል ነገረ ድኅነት ተከትሎ የሚመጣ ጉዳይ ነውና (በተለይ በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት ተከታዮች)። በሒደስ ኪዳን ጠበል⁵⁸

⁵⁴ቴዎድሮስ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፮። አስተርእዮ-ርእስ (self-discovery) አንደኛ፣ የራስን ግለሰብአዊ ማንነት ፈልጎ ማግኘትን፣ ኹለተኛ፣ ራስን ፈልጎ የማግኘትን፣ የማወቅን ሒደት እና ሥርዐት የሚወክል ሐረግ ነው።

⁵⁵አባ ኃይለ ሥላሴ ወልደ አማኑኤል፣ ካሌት ቁጥር 4A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

⁵⁶የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናትና ምርምር ማዕከል፣ ፲፱፻፹፫፣ ገጽ ፭፻፹።

⁵⁷ኪዳነ ወልድ፣ ፲፱፻፵፰፣ ገጽ ፱፻፺፪።

⁵⁸በየገዳማቱ የሚፈልቅ፣ ፈውስነት፣ ሕይወትነት ያለው፣ ሕመምተኞችን የሚፈውስና የሚያድን ነው (ተሰማ ፳፻፭፣ ገጽ ፲፱፻፹።)። በሌላ በኩል ደግሞ በእግዚአብሔር ቃል፣ በጸሎት፣ በመስቀል የተባረከ ውኃ እንደኾነ ይነገራል (የሺጥላ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፳፰)።

መዳኛ እንጂ መቅጫ ወይም መጥፊያ⁵⁹ እንዳይደለ ይታመናል።⁶⁰ ለዚህም ይኸናል ብዬ ያሰብኩትን መላምት ላቅርብ፤ ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ሠላሳ ዐመት ሲሞላው በዮርዳኖስ ወንዝ ተጠምዷል።⁶¹ በእርሱ ጥምቀት የአዳምና የዘሩ የዕዳ ደብዳቤ እንደ ተቀደደ በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት ሠርክ ይዘከራል። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ይመስለኛል ጠበል የድኅነት አርማ ኾኖ የተተከለው። በደብረ ሊባኖስ ገዳም ዮርዳኖስ በሚል ስያሜ የሚጠራው ጠበል መሠረተ ሐሳብም ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ በዮርዳኖስ ወንዝ ከመጠመቁ ጋር የተያያዘ ነው ማለት ይቻላል።

በእስካኹኑ ጉዞ በተግባር ቤት እና በጠበል የተፈጸሙ የፈውስ ዐይነቶችን ተመልክተናል። በመጨረሻም በዚህ ክፍል የማነሣው በመስቀል የተፈጸመን የፈውስ ሒደት ሲኾን፣ ተረኩ የሚከተለው ነው።

አንድ እግሩ ሽባ የኾነ ሰው ነበር፤ ከሕመሙ የተነሣ እግሩ ይቆረጥ ተባለ። ጌታም ወደዚህ ገዳም መጥቶ አባቶች እግሩን በመስቀል ሲያሹለት ተፈውሶ መሐድ ቻለ፤ ከመቆረጥም ዳነ።⁶²

በተረኩ እንደ ተነገረው ፈውስ የተከናወነው በመስቀል⁶³ ነው። እዚህ ላይ ስለ መስቀል አንዳንድ ነጥቦችን ማንሣት ተገቢነት ይኖረዋል። መስቀል በብሉይ ኪዳን የወንጀለኞች መቅጫ⁶⁴ ነበር።⁶⁵ በሐዲስ ኪዳን ግን እንደ ውኃ (ጠበል) በሙያም፣ በተግባርም፣ በውጤትም ይለወጣል። ይኸም ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ከተሰቀለበት ወዲህ እንደ ኾነ ይነገራል።⁶⁶ ምክንያቱም ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ፣ በቀኝና በግራ እንደ ተሰቀለት ወንበዴዎች (ጥጦስና ዳክርስ) ተወንጅሎና ተቀምጦ ነው እንዲሰቀል የታወጀው።⁶⁷ ከፍ ብሎ እንደ ተገለጸው መስቀል ከጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ስቅለት በኋላ ሚናው ተለውጧል። ለዚህ ነው በሥርዐተ ቅዳሴ መግቢያ ሰዐት (በዕለተ ቀዳሚት ሰንበት)

⁵⁹ ፪ኛ ነገ. ፭፥፩። ይኸን ስል፣ በብሉይ ኪዳን ሙሉ በሙሉ ውኃ የጥፋት ምልክት ነው ወደሚል ድምዳሜ ማቅናቱ እንዳልኾነ ይታወቅ። ምክንያቱም የሦርያው ንጉሥ ንእማን በዮርዳኖስ ወንዝ ተጠምቆ ድኗልና።

⁶⁰ የሺጥላ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፳፱።

⁶¹ ሉቃ. ፫፥፳፩-፳፪።

⁶² አባ ሠረገላ ገብረ ሕይወት፣ ካሌት ቊጥር 5A, መጋቢት ፳፻፯ ዐ.ም።

⁶³ ብርሃኑ፣ ፳፻፪፣ ገጽ ፻፪። ንግሥት አሌኒ ኪራኮስ በሚባል ሽማግሌ በተነገራት መሠረት መስከረም ዐሥራ ስድስት ቀን ደመራ አስደምራ፣ እጣን አስጭሳ በእግዚአብሔር አመልካችነት ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ የተሰቀለበት መስቀል የተቀበረበትን ቦታ አገኘች። በዚህም መሠረት መስከረም ዐሥራ ሰባት ቀን ቁፋሮ አስጀምራ መጋቢት ዐሥር ቀን ተገኝቶ ወጥቷል። በወቅቱ መስቀሉ በርካታ ድውያንን ፈውሏል።

⁶⁴ ጎርጎርዮስ፣ ፲፱፻፺፩፣ ገጽ ፻፬። ከጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ስቅለት በፊት መስቀል መቅጫ እንደ ነበር ይነገራል። ሰውን በስቅላት መቅጣት የተጀመረው በፋርስ ነው። በፋርስ ሰዎች አምልኮት የመሬት አምላክ Ormazde ይባላል። ወንጀለኛ በሀገራቸው ሲገኝ ቅጣቱን በመሬት የተቀበለ እንደ ኾነ አምላካቸው እንዳይረክስ ወንጀለኛውን ኹሉ በመስቀል ይሰቅሉት ነበር።

⁶⁵ ዘዳ. ፳፥፳፫፣ ገላ. ፫፥፲፫።

⁶⁶ መቃርዮስና ሌሎች፣ ፲፱፻፹፰፣ ገጽ ፺፰፣ ጎርጎርዮስ፣ ፲፱፻፺፩፣ ገጽ ፻፬።

⁶⁷ ማቴ. ፳፯፥፴፰።

“መስቀል አብርሃ በከዋክብት አሰርገው ሰማየ እመኩሉስ ፀሐየ አርአየ። “መስቀል አብርሃ በከዋክብት አሰርገው ሰማየ” (መስቀል አበራ በኮከቦች ሰማይን ሸለመ (አስጌጠ)፤ ከኹሉም ፀሐይን አሳየ፤ መስቀል አበራ፤ በኮከቦች ሰማይን ሸለመ) እያሉ ምስጋና የሚያቀርቡበት⁶⁸ በተመሳሳይ “ኹለቱንም አድሶ አንድ ያደርጋቸው ዘንድ በሥርዐቱ የትእዛዝን ሕግ አጠፋ፤ ርቅንም አደረገ። በመስቀሉም በአንድ ሥጋው ኹለቱን ወደ እግዚአብሔር አቀረባቸው። በእርሱም ጥልን አጠፋ”⁶⁹ ኹለቱም ሐሳቦች የመስቀል ቀዳሚ ታሪክ ይኸውም መቅጫ መኾኑ መሻሩን መረዳት ይቻላል።

በደብረ ሊባኖስ በርካታ ድወያን በመስቀል እየ ታሹ ድነዋል፤ ተፈውሰዋልም። ይቆረጥ የተባለ እግር ከመቆረጥ ድኖ፤ ሽባነቱ ቀርቶ በሰላም መንዝ ጀምሯል። ስለዚህ መስቀልም በድኅነት ወይም በፈውስ አርማነት የተወከለ ትእምርት ነው። በአጠቃላይ ከፈውስ ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮች የገዳሙን ህልውና የመጠበቅ፣ ቅጥሩን የማበጀት ሚና አላቸው። ለዚህ ሳይኾን ይቀራል እንደ ሰንደቅ ተተክለው በሚውለበለቡ (በኦርቶዶክስ ሃይማኖት ርእዮት ጠገግ) ትእምርቶች (ጠበል፣ መስቀል) ተቃኝተዋል።

፪.፫ ከስያሜ ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮች⁷⁰

ስያሜ የአንድ ነገር ምንነት የሚነገርበት ስለ ኾነ ማንነትን ሊገልጽ ወይም ሊቀርጽ ወይም ሊሸከም ይችላል። የቅድስና ቦታዎች ናቸው የሚባሉ የተለያዩ ሥፍራዎች ቅድስናቸው ከሚገለጽበት መንገድ አንዱ ስያሜ ነው። ስያሜው በአመዛኙ የህላዌው ዕውቀትና ፍላጎት ማደሪያ እንዲኾንም የኃይልና ሥልጣንም መከሠቻ ይኾናል። በደብረ ሊባኖስ እቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከስያሜ ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮችን ከስያሜያቸው ተነሥተን ስንመረምራቸው፣ ከተለያዩ ታሪካዊ ክሥተቶች ጋር ወደ ኋለኛው ዘመን ይመልሱናል። ይኸ ደግሞ ከዚያ ኹነት ተጋሪ እንዲኾኑ ለማድረግ የተሰጡ ያስመስላቸዋል። በዚህም የአንድ ነገር መጠሪያ በተለይም በሃማኖታዊ ሕዝባዊ ጥበብ (ፎክሎር) ውስጥ ሥፍራም ምንኛ እንደሚገዝፍ መገንዘብ ይቻላል።

በመጽሐፍ ቅዱስ በብሉይም ኾነ በሐዲስ ኪዳን ከስያሜ ጣጣ ጋር ተያይዞ የሚከሠቱ ማንነታዊ ለውጦች ይስተዋላሉ። ከብሉይ ኪዳን አብርሃም፣ ሣራ እና ያዕቆብን፤ ከሐዲስ ኪዳን ጴጥሮስና ጳውሎስን ማየቱ በቂ ይመስለኛል። ስለ ኾነም ስም ከመጠሪያነት በዘለለ ፈርጀ ብዙ ፋይዳዎችን ይጠቀልላል። ምክንያቱም የስያሜ ጣጣ የብዙ ጉዳዮች ለውጥ ብሎም መከሠቻ ነውና።

⁶⁸ገብረ ሥላሴ፣ ፲፱፻፺፰፣ ገጽ ፴፯።

⁶⁹ኤፌ. ፪ ÷ ፲፭-፲፮።

⁷⁰ቴዎድሮስ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፲፮። ልዕለ ተፈጥሮ ህላዌ በሚገኝባቸው ሃይማኖታዊ ተረኮች ውስጥ የሚከናወን ስያሜ በአመዛኙ፣ የህላዌው ዕውቀትና ፍላጎት ማደሪያ፣ የኃይልና ሥልጣንም መከሠቻ ከመኾን አይዘልም ብሎ ማሰብ ይቻላል።

በገዳሙ ውስጥ የተሰጡ ስሞች፤ ስም ለመስጠት ብቻ የታለሙ ሳይኾን ሌላ ተናባቢ ተረክ እያለመዱ ተደራቢ ግብር እንዲኖራቸው ለማድረግ የታሰበ ይመስለኛል። የገዳሙን ስያሜዎች በማንሣት ይኸን ጉዳይ ማስረዳት በጎ ይሆናል። ግራርያ፣ ደብረ አስቦ፣ ዜጋ መል፣ ኤላም እና ደብረ ሊባኖስ የሚሉት ለገዳሙ የተሰጡ መጠሪያ ስሞች ናቸው። በቅድሚያ ግራርያን እንመልከት፤

በ፫ ዐ.ም. እመቤታችን ቅድስት ድንግል ማርያም በስደት ወደ ሀገራችን መጥታ በዚኽ ዋሻ ስታርፍ ግራር ተመለከተች። በዚያ ግራር ሥር ሔደን እንረፍ፣ እንጠለል አለች። ተጠለለብትም። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ የቦታዋ ስም ግራርያ ተባለ።⁷¹

ድንግል ማርያም በሥፍራው በተመለከተችው ግራር ምክንያት ቦታው “ግራርያ” የሚል ስያሜ እንደ ተሰጠው እንረዳለን። ግራር በቁሙ ጥላ ወይም ከላ መሰል ቅርጽ አለው። አንድም ግራር ከፀሐይና ከሐሩር ለመጠለያነት ያገለግላል፤ አንድም ለመሰብሰቢያነት ይበጃል። ይኸን ትርጓሜ ልያዝና የተረኩ በዚህ ጠገማ መተረክ ገዳሙ ለሰብአውያን ጥላ፣ መሰብሰቢያ እንደ ኾነ ለማጠየቅ ይመስለኛል። “ደብረ አስቦ” ሌላኛው ስም ነው። ፡ በዚኽ ዙሪያ ያናገርኳቸው የቤተ መዘክሩ ሓላፊ ይኸን ብለዋል፤ “ገዳሙ ደብረ አስቦ እየተባለ ይጠራል። የዋጋ ተራራ ማለት ሲኾን የሰየመውም ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ነው። የድካምህ ዋጋ፣ የስምህ መጠሪያ ይኹንልህ ብሏቸዋል”⁷²

አቡነ ተክለ ሃይማኖት የተለያዩ የሀገሪቱን ክፍሎች በተጋድሎ እንዳቀኑ ገድላቸው ያስረዳል። በአባታቸው ቤት ፳፪ ዐመት፣ በከታታ ሦስት ዐመታት፣ በዊሩት ዘጠኝ ወራት፣ በዳሞት ፲፪ ዐመት፣ በዐምሐራ ፲ ዐመታት፣ በሐይቅ ፲ ዐመታት፣ በደብረ ዳሞ ፲፪ ዐመታት፣ የትግሬን ገዳማት በመጎብኘት አንድ ዐመት፣ በዳዳ አንድ ወር፣ በደብረ አስቦ ፳፱ ዐመታት ፲ ወራት ከ፲ ቀናት ያክል ቆይተዋል።⁷³ በጥቅሉ የተለያዩ አውራጃዎችን እያቋረጡና እያካለሉ ከ፸፯ ዐመታት በላይ እንደ ተጋደሉ እንረዳለን። ወደ ገዳሙም በ፲፪፻፷፯ ዐ.ም. እንደገቡ ይነገራል።⁷⁴

አንድ ተጋዳሲ ለተጋድሎ ከታጨበት ጊዜ አንሥቶ የተለያዩ አውራጃዎችን ይሻገራል፤ በድንበር አስማሪዎች የተበጀውን ቅጥር ጥሶ ይዘልቃል፤ በእያንዳንዱም የተጋድሎ ሕይወት የፈጣሪው ረድኤት ፈጽሞ አይለየውም። በመጨረሻም ተጋድሎውን በድል ይቋጫል፤ ዋጋም ያገኛል። የአቡነ ተክለ ሃይማኖትም የተጋድሎ ብሂል ከዚኽ አይወጣም፤ ይልቁንም በዚሁ ሥር አዳሪ ነው እንጂ። ስለኾነም መላ ዘመናቸውን

⁷¹አባ ኪዳነ ማርያም ብርሃን፣ ካሌት ቁጥር 3A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዐ.ም.።

⁷²ዝኒ ከማሁ።

⁷³ገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ ፲፱፻፹፱፡፱፱ ÷ ፲፱-፲፭።

⁷⁴መምህር ኃይለ ሚካኤል ወልደ አምላክና ሌሎች፣ ቃለ መጠይቅ፣ መጋቢት ፳፻፯ ዐ.ም.፣ ደብረ ሊባኖስ ገዳም፣ ፰።

ለፈጸሙት ተጋድሎ በድል አክሊልነት የተከፈለ ነው ማለት ይቻላል፤ የ“ዋጋ ተራራ” መባሉም ለዚህ ነው።

በሌላ መልኩ ግራርያ በድንግል ማርያም፣ ደብረ ዐስቦ በጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ የተሰጡ ስያሜዎች ናቸው። በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ፍጹም ሰው፣ ፍጹም አምላክ እንደ ኾነ የታመነ ነው። ድንግል ማርያምም ከዐለም ሴቶች ኹሉ የተለየች ናት። ያለ ወንድ በመፅሐፍ፣ በድንግልና በመውለዷ፣ ከውርስ ኃጢአት ነጻ በመኾኗ ስሟ ሠርክ ከልጇ ከኢየሱስ ክርስቶስ ቀጥሎ ይጠራል። ስለዚህ ኹለቱ ስያሜዎች በእነርሱ (በኢየሱስ ክርስቶስና በድንግል ማርያም) እንደ ተሰየሙ መተረኩ ሥፍራው በእናትና ልጁ የተባረከና የተቀደሰ መኾኑን ለማጽናት፣ ታላቅነቱን ለማግዘፍና ጥንታዊነቱን ለመዘከር የተገለገሉበት ይኾናል።

ከዚህ ጋር ተያይዞ ሌላው የሚነሣ ጉዳይ በተረኩ የስያሜ ሒደት ከዚህ ቀደም ካየናቸው የተለየ ስለኾነ እንደሚከተለው አቀርቦዋለሁ።

ከዚያም ቅዱስ ሚካኤል ቅዱስ ገብርኤልን ዝግ ብለህ ና አትቸኩል አለው። ከዚህ አባባል ገዳሙ “ዝግ ደም፣ ዝግ ደም” የሚለውን ቀዳሚ ስም ያዘ። ከጊዜ ወደ ጊዜም የፊደል ለውጥ እየተደረገበት “ዜጋ ምኤል” ተባለ። ከዚያም “ዜጋ መል” ተብሎ መጠራት ጀመረ።⁷⁵

በተረኩ ከቅዱስ ሚካኤልና ከቅዱስ ገብርኤል ንግግር ውስጥ ለሥፍራው “ዝግ ደም” የሚል ስያሜ እንደ ወጣለት፣ ኋላም የፊደል ለውጥ እየ ተደረገበት ዜጋ ምኤል እንደ ተባለ እንረዳለን። ተለዋጩ ስም ከቀዳሚው እጅግ የሚለፋ ይመስለኛል። ስሙ ከኹለት ቃላት የተገነባ ነው፤ “ዜጋ እና ምኤል” ከሚሉት። “ዜጋ” ታዛዥ፣ ዜጋ መኾን፣ በአንድ ሀገር ውስጥ የሚኖር፣ ወዘተ... ማለት ነው።⁷⁶ “ም” በተረኩም እንደ ተገለጸው ከፊደል ለውጥ ጋር ተያይዞ የመጣ ሊኾን ይችላል። በራሱም ኾነ ሲገጥም ፍቺ አይሰጥም። ስለዚህ “ኤል” ወደሚለው የሚያደላ ይመስላልና እርሱን እንመልከት። “ኤል” ስመ አምላክ ሲኾን ቅጥያ እየ ኾነም በመላእክት ስም ላይ ይደረባል።⁷⁷ ለምሳሌ፣ ሚካኤል የሚለውን ስም እንመልከት። ሚካኤል ትርጓሜው እንደ እግዚአብሔር ማን ነው? ማለት ነው።⁷⁸

⁷⁵ አባ ወልደ ገብርኤል ምሕረቱ፣ ካሌት ቁጥር 2A-B, መጋቢት ፳፻፮ ዓ.ም

⁷⁶ ደስታ፣ ፲፱፻፵፰፣ ገጽ ፬፻፸፱፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናት ማዕከል፣ ፲፱፻፹፫፣ ገጽ ፬፻፵፭።

⁷⁷ ኪዳነ ወልድ፣ ፲፱፻፵፰፣ ገጽ ፪፻፳፩፣ በላይ፣ ፳፻፪፣ ገጽ ፪፻፳፱።

⁷⁸ የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ ፲፱፻፺፪፣ ገጽ ፵፱።

ከዚህ በመነሣት ኹለቱን ቃላት ገጥመን ስናነበው የእግዚአብሔር ሕዝብ የሚል አንድምታዊ ፍቺን ይፈጥራል። ስለ ኾነም ተረኩ፣ ገዳሙ የእግዚአብሔር ሕዝብ መኖሪያ እንደ ኾነ የማጠየቅ ግብር አለው ማለት ይቻላል።

“ዜጋ ምኤል” እየ ቆየ ሲሔድ “ዜጋ መል”ም ተብሏል። ገዳሙ ልሳነ ደብረ ሊባኖስ በሚል ርእስ ባሳተመው ዐጭር መጽሔት ውስጥ “ዜጋ መል” አየር ንብረቷ የተመቸ፣ ተስማሚ፣ የሚያስደስት... የሚል ፍቺ ተሰጥቶታል። ይኸም ቢኾን የገዳሙን ታላቅነት፣ ለምነት፣ በገዳሙ የሚገኘውን መንፈሳዊና ሥነ ልቡናዊ ርካታ ከመትከል ጋር የተያያዘ ነው።

ሌላው “ኤላም” ነው። የአቡነ ተክለ ሃይማኖት አዕም ከደብረ ዐስቦ ዋሻ ወደ ኤላም ፈልሷል። በኤላምም ለዐርባ ዐመታት ያክል ተቀምጧል። አቡነ ሊባኖስም በኤላም እንደ ተቀመጡ ይነገራል።⁷⁹ ከዚህ ስያሜ ጋር በተያያዘ ከገዳሙ አበ ምኤት የተነገረኝን ተረክ ላቅርብ፤ “ገዳሙ ኤላም የሚል መጠሪያም አለው። ስያሜውን የሰጡት ጻድቁ አቡነ ዮሐንስ ከማ ናቸው። አቡነ ዮሐንስ ከማ የአባታችን የጻድቁ አቡነ ተክለ ሃይማኖት የመንፈስ ልጅ ናቸው (ጸባቴ⁸⁰ አባ ወልደ ማርያም አድማሱ፣ ካሴት ቁጥር 7A, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም)።

እንደ ኪዳነ ወልድ ትርጉም “ኤላም” ደጀ ሰላም የሚለውን ፍቺ ይይዛል።⁸¹ ደጀ ሰላም አንድም የበረከት ቦታ ወይም ሥፍራ፤ አንድም ሠፈረ ሰላም (ሰላም የሠፈነበት) የሰላም ደጀ ማለት ነው። በዚህ መንገድ እንደውና ገዳሙ በበረከት የተከበበ መኾኑን ማለትም፣ በቀን (፳፬ ሰዓት) አንድ ጊዜ ብቻ ተመግቦ መዋል መቻሉ በገዳሙ ረሀብ ድል መመታቱን እና ጸጋና በረከት የሞላበት፤ በሰላምና በጸጥታ የተቃኘ እንደ ኾነም እንረዳለን።

አምስተኛውና የመጨረሻው ስያሜ “ደብረ ሊባኖስ” የሚለው ነው። ደብረ ሊባኖስ የሚለው መጠሪያ በዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ (፲፬፻፳፮-፲፬፻፷) የተሰጠ ስያሜ ነው። አቡነ ሊባኖስ ቀድሞ መልአኩ ቅዱስ ገብርኤል ገዳሙ ዕድል ፈንታቸው እንዳልኾነ ነግሯቸዋል (ይኸ ጉዳይ በመግቢያው ውስጥ ሠፍሯል)። በዚያው መጽናትን ሽተው ስለ ድካማቸው ቢማጸኑም ቦታው ለዘለዐለም በስማቸው እንደሚጠራ ያረጋግጥላቸዋል፤ ጊዜው ሲደርስም ኪዳነ ይጸናል። የስያሜው ሒደት በተረኩ የሚገለፀውን ያህል በጽሑፋዊ መረጃም ተጠቅሶ

⁷⁹ ደብረ ሊባኖስ ገዳም፣ ፳፻፯፣ ገጽ ፮።

⁸⁰ ጸባቴ አባ ወልደ ማርያም አድማሱ፣ ካሴት ቁጥር 7A, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም። ለደብረ ሊባኖስ ገዳም አበ ምኤት የሚሰጥ የማዕረግ ስም ሲኾን የሚያገለግለውም ለዚህ ገዳም ብቻ ነው።

⁸¹ ኪዳነ ወልድ ፲፬፻፵፰፣ ገጽ ፪፻፳፫።

ይገኛል። “ዐቤ ዘርአ ያዕቆብ ድል አድርገው ሲመለሱ⁸² ይኸን ድል ለሰጠኝ ለአባቴ ለተክለ ሃይማኖት ምስጋና ይኹን። የገዳሙም መጠሪያ ስም ደብረ ሊባኖስ ይባል፤ ብለው ሰይመውታል” ይላል ያልታተመው የዐቤ ዘርዐ ያዕቆብ ዜና መዋዕል። ስሙም በዚያው ጸና፤ በሌላ አልተተካም፤ አልተለወጠም።

በሌላ መልኩ “ደብረ ሊባኖስ” የሚለውን መጠሪያ ከፋፍሎ መመልከቱ ተገቢ ይመስለኛል። “ደብር” በከፍታ ላይ ያለ ተራራ ሲኾን⁸³ “ሊባኖስ” ደግሞ ከገሊላ በስተሰሜንና ከፊንቄ⁸⁴ በስተምሥራቅ የሚገኝ ተራራማ ሀገር ነው።⁸⁵ የሊባኖስ ተራራማ ሀገር በዝግባ ዛፍ የታወቀ በመኾኑ ሰሎሞን ለቤተ መቅደሱ ሥራ እንጨት ከዚያ ያስመጣ ነበር።⁸⁶ ኹለቱም ቃላት ተራራን ገላጭ ናቸው። “ደብረ ሲና”፣ “ደብረ ታቦር”፣ “ደብረ ዘይት”፣ ወዘተ... እንዲባል። ተራራን በተመለከተ ቴዎድሮስ⁸⁷ በግርጌ ማስታወሻ ያሰፈረውን እንዳለ አቅርቤዋለሁ።

ተራራ በመጽሐፍ ቅዱስም ውስጥ ታላላቅ ተአምራት የሚከሰቱበትና ከፍ ያሉ ተግባራት የሚከናወኑበት ምርጥ “ሥፍራ” ነው። ሙሴ በሲና ተራራ ሕግና ትእዛዝን ከእግዚአብሔር ተቀብሏል።⁸⁸ ተራራ አብርሃም በልጁ የተፈተነበት፣ ፍጹም ታዛዥነቱ የታየበት፣ የእግዚአብሔር ምሕረት በፈንታው የተገለጠበት ሥፍራ ነው።⁸⁹ ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ በተራራ ላይ ስብከቱ እጅግ ይታወቃል። ኤልያስና ሙሴ ከጌታ ኢየሱስ ጋር ተገልጠው የታዩት በረጅም ተራራ ላይ ነው።⁹⁰ ወዘተ ... ።

⁸² የዐቤ ዘርዐ ያዕቆብ ዘመነ መንግሥት ለክርስትና ሕይወት ውስብስብ እንደ ነበር ታሪክ ይዘክረዋል። በወቅቱ በምሥራቅ ይኖሩ የነበሩ እስላሞች አጋጣሚን በመጠቀም የክርስትናን መስፋፋት ለመግታት ያልተቆጠበ ጥረት ያደረጉ ነበር። ለዚህም የአዳሉ ንጉሥ በድላይ ተጠቃሽ ነው። ይኸ ገዢ የደጋውን ክርስቲያናዊ ክፍል በክረምት፣ በበወላትና በአጽዋማት ወራት እያጠቃ አብያተ ክርስቲያናትን ያቃጥላል፤ ሕዝበ ክርስቲያኑ ሃይማኖታቸውን እንዲለውጡ ያስገድዳል፤ እምቢ ያሉትን ይገድላል። ዐቤ ዘርዐ ያዕቆብ ይኸን ድንገተኛ አደጋ ለመከላከል ጨዋ የሚባለውን ሠራዊት በየሀገሩ አሥፍሮ ነበር። ዳሩ ግን ይኸም ኾኖ አደጋው ይገታ ዘንድ አልተቻለም። ይልቁንም በአንድ ወቅት ለገና በዐል አካባቢ ሠራዊቱ በዐሉን ለማክበር በየቀበሌው በተበተነበት ወቅት እስከ ፈጠጋር ዘልቆ ሕዝበ ክርስቲያንን ገደለ፤ አብያተ ክርስቲያንን አቃጠለ። በዚኸም ዐቤ ዘርዐ ያዕቆብ እጅጉን ተበላጭቶ ዐመት በዐሉንም ሳይውል ጥቂት ወታደሮችን ብቻ ይዞ ወደ ፈጠጋር አቀናገሰ። ከአዋሽ ማዶ ጦርነት ገጥሞ በድላይን የልደት ዕለት (ገና) ድል አደረገው፤ ገደለውም። የብረት ለምዱንና የክብር ልብሱን ማረከ። ለምዱን ለደብረ ወርቅ ማርያም፣ የክብር ልብሱን ለመርጡለ ማርያም ጎጃም ሰጠ። ኹለቱም እስከ ዛሬ በሥፍራዎቹ ይገኛሉ (ሥርግው፣ ፲፱፻፹፩፣ ገጽ ፻፶፰)።

⁸³ ኪዳነ ወልድ፣ ፲፱፻፵፰፣ ገጽ ፫፻፴፮።

⁸⁴ ከገሊላ ወደ ሰሜን እስከ ፪፻ ኪ.ሜ ያኽል ስፋት ያለው በታላቁ ባሕር ዳር ያለ ሀገር ነው። ዋና ከተማዎቹ በንግድ፣ በኪነ ጥበብና በሥነ ጽሑፍ የታወቁ ጢሮስና ሲዶና ናቸው (የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ ፲፱፻፺፪፣ ገጽ ፪፻፸፫)።

⁸⁵ ዘዱ. ፩÷፯።

⁸⁶ የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ ፲፱፻፺፪፣ ፩ኛ ነገ ፬÷፴፫።

⁸⁷ ቴዎድሮስ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፫፻፲፮።

⁸⁸ ዘጸ. ፳፬።

⁸⁹ ዘፍ. ፳፪።

⁹⁰ ማር. ፱÷ ፩-፰።

ከዚህ የምንረዳው ተራራ ከአምልኮ ሥርዐት ጋር የሚያያዝና አምላካዊ (መለኮታዊ) ተአምራት ክሡት የሚኾኑበት ሥፍራ እንደ ኾነ ነው። በዚህም ደብረ ሊባኖስ መባሉ ከላይ እንደ ተጠቀሱት ቦታዎች መሰል ተአምራት የሚታይበት መኾኑን ለማመልከት ነው ብሎ ማጠቃለል የሚቻል ይመስለኛል።

፪.፬ ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮች

ለዚህ ክፍል የሚበጁና ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ጋር በተያያዘ የሚነገሩ የተለያዩ ተረኮች ተፈትሸዋል። አቡነ ተክለ ሃይማኖት ወደ ገዳሙ ከመምጣታቸው በፊት (ከ፲፪፻፳፯ ዓ.ም) እና በኋላ ከፈርጀ ብዙ ተጋድሎአቸው ጋር ተያይዘው የሚነገሩ ተረኮች አሉ። ይኸም ለተጋድሎ ከተጠሩበት ጊዜ ይነሣል።

የገድል ጥሪ የሚታወቀው ሥርዐት ወይም ጉዞ ቀዳሚ ምዕራፍ ሲኾን በአንድ ጊዜ ኹለት ጉዳዮችን ዐቅፎ ይይዛል። ቀዳሚው ዘወትራዊው ዐለም ሲኾን ሌላው ደግሞ ጥሪውን ራሱን ነው። ዘወትራዊው ዐለም ጥሪው እንደ መብረቅ ብልጭታ ተግ የሚልበት፣ ሠርካዊው ኑሮ የሚከናወንበት ነባሩና ተለምዷዊው ዐለም ሲኾን ጥሪው ደግሞ ተጋዳሊውን ከማኅበሩ አቋም የሚለይ ወደ ዐዲስ እና እጅግ ወደ ተለየ ዐለም የሚያመራ የማንቂያና የመቀስቀሻ ደወል ነው።⁹¹ አስቀድሞ ለገድል የሚታጩ ተጋዳልያን የፈጣሪ ረድኤት ስለ ማይለያቸው ከሚመጣው መዐት ይተርፋሉ፤ እንደውም ለመዐቱ መቀልበስ ሰብብ ይኾናሉ፤ ጊዜያቸው እስኪደርስ ሊሰደዱም ሊሰወሩም ይችላሉ። ለተጋዳሊነት ታጭተው የተወለዱ እኒክ ሕፃናት ወደ ሙሉ ሰውነት ተሸጋግረው ለተጋድሎ ከመጠራታቸው በፊት ባለው የልጅነትና፣ የታዳጊነት ዕድሜያቸው ተአምራትን በመፈጸም የነገ ማንነታቸውን ይጠቁማሉ። ለምሳሌ በገድለ ተክለ ሃይማኖት ውስጥ እንደ ተገለጸው አቡነ ተክለ ሃይማኖት በሕፃንነት እጃቸው ያረፈበት እፍኝ ዱቄት፣ ቁንጣሪ ቅቤ ተዝቆ የማያልቅ ክምር ይወጣል።⁹²

አቡነ ተክለ ሃይማኖት ከላይ ስለ ተጋዳሊ ጥሪ ባነሣሁት መሠረት ለታላቅ ተጋድሎ⁹³

⁹¹ቴዎድሮስ፣ ፳፻፩፡፭።

⁹²ገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ ፲፱፻፹፱፡፲፯ ÷ ፳፱፡፶፫።

⁹³“ተጋድሎ” ወይም “ገድል” ለማዕታት ስለ ክርስቶስ እጅ እግራቸውን ለሥለት ዐይናቸውን ለፍላት ሰጥተው በሰውነታቸው የፈጸሙት ትግልና ግድያ። ጸድቃን የመዐልት ሐሩር የሌሊት ቁር ታግሰው ዳዋ ለብሰው ደንጊያ ተንተርሰው ጤዛ ልሰው ያደረጉት ስግደት ጸም ጸሎት ትሩፋት መልካም ሥራ ኹሉ (ደስታ፣ ፲፱፻፵፰፣ ገጽ ፪፻፴፮) በሚል ታትቷል። “ተጋድሎ” ትግልና ውጊያ፣ “ድልና አክሊል እስኪያገኙ” ድረስ የሚወጡት ግዳጅ፣ የሚቀበሉት መከራ ጭምር ነው። ተጋድሎ መንፈሳዊ/ሃይማኖታዊ፣ ሥጋዊ/ዐለማዊ ሊኾን ይችላል። እንደ ተጋድሎው ዐይነት የተጋድሎውም ዐላማና ውጤት፣ ከተጋድሎ ተይዞ የሚወጣው በረከት መንፈሳዊ አልያም ቁሳዊ በረከት ይለያያል (ቴዎድሮስ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፪፻፷፭-፪፻፷፮)።

የተለየና የታጨ፣ ተጋዳሊ⁹⁴ ናቸው።

አውሬ ማደን አንድም ለሕዝባውያን፤ አንድም ከእምነት ለወጡ ለአረማውያን ነው። ለካህናትስ ሕዝብ መምከር፣ ማስተማር፣ መመለስ እንጂ አውሬ ማደን ተገቢ ሥራ አይደለም፤ አላቸው። ይኸን እንዳላቸው ጌታችን ከእናቱ ከድንግል ማርያም፣ ከሐዋርያት ጋር በአካለ ሥጋ እንዳለ በቅዱስ ሚካኤል ክንፍ ላይ ተገልጾ ታያቸው። ያን ጊዜ ፍግም ብለው ወደቁ። በቅዱስ ሚካኤል አማካይነት በፍሥሐ ጽዮን ፈንታ ተክለ ሃይማኖት ብዬ ዐዲስ ስም አውጥቼልሃለኸ። ከእነርሱ በምንም አታንስም። በወንጌል አገልግሎት ሹሜሃለኸ ብሎ ከንፈራቸውንና ግንባራቸውን ስሞ ዐረገ።⁹⁵

ከተረኩ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ለአደን በወጡበት ወቅት ለተጋድሎ መጠራታቸውን፣ መታጨታቸውን እንረዳለን። በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ትምህርት ለተጋድሎ የታለሙ ተጋዳልያን ከተለያዩ መስክ ወይም ሙያ ይጠራሉ። ለምሳሌ፤ ቅዱስ ጴጥሮስና ወንድሙ እንድርያስ ከዐሣ አጥማጅነት ተጠርተዋል።⁹⁶ ቅዱስ ጳውሎስ ደግሞ የክርስቶስን ደቀ መዛሙርት ማሳደድ በወጣበት በደማስቆ ሜዳ።⁹⁷ ነቢዩ ኤልሳዕን ያየን እንደ ኾነ በዐሥራ ኹለት ጥማድ በሬ በማረስ ላይ ሳለ በኤልያስ ተከተለኝ ተብሏል።⁹⁸ ብሂሎቹ ለተጋድሎ የሚለዩ ተጋዳልያን ከልዩ ልዩ ሙያና መስክ መኾኑን ያስገነዝቡናል። በመጨረሻም ከተጠሩበት ጊዜ አንሥቶ ለፈጸሙት ተጋድሎ ዋጋ ይከፈላቸዋል። ብድራቱም ለአካባቢያቸው፣ ለወገኖቻቸው፣ ለሀገራቸው ሲረዝም ለዐለም ሊኾን ይችላል። የአቡነ ተክለ ሃይማኖት ዕጣ ፈንታም ከዚህ ሚታዊ ብሂል የወጣ አይደለም።

ዐሣ አጥማጁ ጴጥሮስ “ከእንግዲኸ ሰው ታጠምዳለኸ” እንደ ተባለ የአቡነ ተክለ ሃይማኖትም እንስሳትን የማደን ግብር ሰው በማደን ይተካል። ይኸ መታጨት በንጽረተ ዐለምም ይኸን በፍልስፍና ፈለግ ከቀዳሚው ማንነት ፈጽሞ የተለየ ይኾናል። ነባሩ የማንነት ይዞታ በዐዲሱ ይለወጣል። ለዚህም ነው “አውሬ ማደን አንድም ለሕዝባውያን፤ አንድም ከእምነት ለወጡ አረማውያን ነው፤ ለካህናትስ ሕዝብ መምከር፣ ማስተማር፣ መመለስ እንጂ ...” የተባለው። ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ከድንግል ማርያምና ከሐዋርያት

⁹⁴“ተጋዳሊ” የሚጋደል፤ ተጋዳይ። ገድለኛ፤ መንፈሳዊ ዐርበኛ (ኪዳነ ወልድ፣ ፲፱፻፵፰፣ ገጽ ፫፻፩)። ተጋዳሊው የገድሉ ባለቤት ነው። በሌላ በኩል ተጋዳሊ እንደ የዘመኑና እንደ የልማዱ ፍቺው ይለዋወጣል። በብሉይ ሚቶሎጂ ተጋዳሊነት የዕጣ ፈንታ ጉዳይ ነው። ተጋዳሊው ይመረጣል፤ በመለኮት ይቀባል፤ የፈጣሪ እገዛም አይለየውም። በዐዲስ የሚት ልማድ ተጋዳሊ በሌላ ኃይል አይመረጥም፤ አይወለድም፤ ራሱን በራሱ ለዚያ ዐይነቱ ማዕረግ ያበቃል (ቴዎድሮስ፣ ፳፻፩፣ ገጽ ፪፻፰)።

⁹⁵አባ ኪዳነ ማርያም ብርሃን፣ ካሴት ቁጥር 3A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

⁹⁶ሉቃ ፭፥፩-፲፩።

⁹⁷የሐዋ. ሥራ ፱፥፩-፴፤

⁹⁸፩ኛ ነገ. ፲፱፥፲፱-፳፩።

ጋር ኾኖ በቅዱስ ሚካኤል ክንፍ ላይ ይገለጽላቸዋል። በአብዛኛው በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት ውስጥ የሚገኙ ተረኮች ይኸን መሰል ብሂል አያጣቸውም። ተጋዳሪው ወይም ተጋዳሊዋ ለተጋድሎ ሲጠሩ በልዕላ ተፈጥሮ ኃይላት ይጎበኛሉ። ስለኾነም አቡነ ተክለ ሃይማኖት ከፊት የሚጠብቃቸውን ቅጥር ለመዝለቅ፣ ምስለ አጋንንትን ድል ለማድረግና ለማፈራረስ፣ የማይደፈሩ ቀጠናዎችን ለማለፍ፣ የእግዚአብሔር፣ የድንግል ማርያምና የመላእክቱ ረድኤት ሠርክ እንደማይለያቸው ያጠይቃል።

በሌላ በኩል ፍሥሐ ጽዮን⁹⁹ የሚለው ስም በተክለ ሃይማኖት¹⁰⁰ ይተካል። ቀደም ብዬ ስያሜን በተመለከትኩበት ክፍል ስያሜ የአንድ ነገር ምንነት የሚነገርበት በመኾኑ ማንነትን ሊገልጽ ወይም ሊቀርጽ እንደሚችል ጠቁሜ ነበር። ስለዚህ የስም ለውጥ እንዲኾኑ የሚከናወን እንዳልኾነ መገንዘብ ይቻላል። ይልቁንም ከለውጡ ጋር የሚያስከትለው አንዳች ፋይዳ ይኖራል። ተክለ ሃይማኖት የሚለው ስም ከፍሥሐ ጽዮን በሙያ የሚልቅ ይመስለኛል። ምክንያቱም ስሙ በተክለ ሃይማኖት ከተተካ በኋላ የተጋድሎ ምዕራፍ ይገለጣል። ከበቀሉበት ማኅበረሰብና አካባቢ አንሥቶ በተለያዩ የሀገሪቱ ክፍሎች ለተጋድሎ ይሰማራሉ። በፍሥሐ ጽዮን ዘመን ግን ከኢትዮጵያ አባታቸው ጋር ነበሩ (ነገር ግን ያኔም ጥቃቅን ገቢፈ ተአምራትን ያደርጉ ነበር)። ስለዚህ የስም ለውጡ የአቡነ ተክለ ሃይማኖትን የወደፊት የተጋድሎ መልክ ጠቋሚ ነው ብሎ ማሰብ ይቻላል። ምክንያቱም በፈጣሪ ፍቃድና ፍላጎት ወደፊት ማገደር ውስጥ አሻግሯቸዋልና። ስለኾነም መንገዳቸውም፣ አጠቃላይ እንቅስቃሴያቸውም በእግዚአብሔር ይወሰናል፤ ይቀናልም።

ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ “በወንጌል አገልግሎት ሹሜሃለኹ ብሎ ከንፈራቸውንና ግንባራቸውን ስሞ ...” የሚለው ሌላኛው ነጥብ ነው። በቅድሚያ ከክንፈር መሳም ጋር በተያያዘ መላምቱን ልሰንዝር። ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ከሞት በተነሣ በነምሳኛው ቀን ለሐዋርያቱ መንፈስ ቅዱስን ላከላቸው። ሐዋርያቱም በሀገሩ ቋንቋ ኹሉ ተናገሩ። ነገረ ወንጌልን ከጥግ እስከ ጥግ አዳረሱ። ከዚያን በፊት ግን እጅግ በፍርሃት ነበሩ። የሚያጸና፣ የሚያበረታ መንፈስ አልተሰጣቸውምና። የአቡነ ተክለ ሃይማኖት ነገርም ከዚህ የሚወጣ አይመስለኝም። ይልቁንም የታጨት ለወንጌል አገልግሎት ነውና ለነገረ ወንጌል መቀልጠፍ አንደበትን ከመሳል (ርቱዕ ከማድረግ) ጋር ይያያዛል። ሐዋርያት አገልግሎት ከመጀመራቸው በፊት መንፈስ ቅዱስ መላባቸው። አቡነ ተክለ ሃይማኖትም በስዕመቱ ክዋኔ የተጋድሎ ብሂል ከበርታት ጋር አንድም በአፍኣ፤ አንድም በልቡና (በውሳጤ) ሲወሰደው ማለት ይቻላል። ምክንያቱም በወጡበት አትርፈዋል፤ ማኅበረ አጋንንትን ቀጥቅጠዋል፤ አድቅቀዋል፤ ሙት አንሥተዋል፤

⁹⁹ ከቤተ መቅደስ በደረሱ ጊዜ አጥምቀው ስሙን ፍሥሐ ጽዮን አሉት። ትርጓሜውም የጽዮን ደስታ ማለት ነው። ባማረ በተወደደ ትምህርቱ ቤተ ክርስቲያንን (ምእመናንን) ደስ ያሰኛልና (ገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ ፲፱፻፹፱፣ ገጽ ፲፮÷፱፡፮)።

¹⁰⁰ ስምህ “ፍሥሐ ጽዮን” አይኹን። “ተክለ ሃይማኖት” ይኹን እንጂ። ትርጓሜውም “ተክለ አብ፣ ተክለ ወልድ፣ ተክለ መንፈስ ቅዱስ” ማለት ነው (ገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ ፲፱፻፹፱፣ ገጽ ፳፯÷፵፱)። ለውጡ ከቀዳሚው ስም በሙያም በዐላማም ይልቃል፤ ይፈቃል።

ድውያንን ፈውሰዋል፤ በመጨረሻም ከድል ጋር ተመልሰዋል።¹⁰¹

የግንባራቸው መሳም ደግሞ በማኅተምነት የሚፈረጅ ትእምርት ሊኾን ይችላል። ከስዕመቱ በኋላ እቡነ ተክለ ሃይማኖት ከቡልጋ አንሥተው ወላይታ ድረስ ይዘምታሉ። በሒዳብትም በርካታ የሚባሉ ርኩሣን መናፍስት (አጋንንት) ይገጥማቸዋል። እኒህክ መናፍስትም ከሩቅ ባዩዋቸው ጊዜ “ይኼን ሰው መልሱልን፤ ሸዋን ተውንልክ ከዚክ ልታጠፋን ስለምን መጣክ፤ እያሉ እንደሚጮሁ” ገድላቸው ይዘክራል።¹⁰² ስለዚክ ግንባራቸውን መሳማቸው በሚያቋርጡት ዳር ድንበር፣ በሚዘልቁት ቀጠና ኹሉ ኃይለ አጋንንትን ከሩቅ እያነደዱ እንዲፈጁ የተለጠፈ ወይን የተነደፈ ማኅተም ነው ብሎ መተርጎም ይቻል ይኾናል።

የእቡነ ተክለ ሃይማኖት የስብከተ ወንጌል አገልግሎት ጅማሮ ቡልጋ፣ ሲሻገርም ዳሞት (ወላይታ) ድረስ ዘልቋል። በዚክም በመልአኩ ቅዱስ ሚካኤል ረድኤት አብያተ ጣዖታትን ያፈራርሳሉ፤ ሕዝቡንም አስተምረው ያጠምቃሉ። ከዚክ ሐሳብ ጋር የሚወግን ማሔጃ ላንሣ፤

ምትሃተኞችም በእሳት ውስጥ ገብተው ይዘፍኑ ነበር። እቡነ ተክለ ሃይማኖት እሳት ውስጥ ባሉት ምትሃተኞች ላይ ሲያማትቡ አጋንንቱ ለቋቸው ሔደ። ያነደዱት እሳትም መልሶ እነርሱን በላቸው፤ ፈጃቸው። እቡነ ተክለ ሃይማኖት ግን በመንፈሳዊ ኃይል ደቀ መዛሙርቶቻቸውን በእሳቱ ዙሪያ አስከብበው ጸሎት እየ ጸለዩ፣ መዝሙር እየ ዘመሩ እሳቱ ውስጥ ይመላለሱ ነበር።¹⁰³

እቡነ ተክለ ሃይማኖት በማማተብ (በትእምርተ መስቀል) አጋንንትን እንዳባረሩ በተረኩ ተገልጿል። ከፈውስ ጋር በተያያዘ መስቀልን የተመለከተ ሐሳብ በሌላ ሥፍራ ተጠቅሶ ነበር። ያን ሐሳብ ከዚክ ጋር አዋግኖ ማየት ይቻላል። ከመስቀል ወይም ከማማተብ ጋር የተያያዘው ሐሳብ ከኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት የሚጠራው ቃላዊ ተረክ አለ። በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት አንድም በመማተብ አጋንንት ይወጣሉ፤ ይርቃሉ፤ ተብሎ ይታመናል፤ አንድም እያንዳንዱ ሥርዐተ ክዋኔ በትእምርተ መስቀል በማማተብ ነው የሚጀምረው። የዚክ ቃላዊ ተረክ መሠረተ ሐሳብ ካነሣሁት ጋር ይጎራበታል። እቡነ ተክለ ሃይማኖት ምትሃተኞቹ በእሳት ውስጥ ሲዘፍኑ ያማትቡባቸዋል። ወዲያውኑ አጋንንቱ እንደሚለቃቸው በተረኩ ተነግሯል። እነርሱም ቆልለው ባነደዱትና በድኝ ባንበለበሉት እሳት መልሰው ይበላሉ። እቡነ ተክለ ሃይማኖት ግን ከደቀ መዛሙርቶቻቸው ጋር በነበልባሉ መሐል ቆመው ይጸልያሉ፤ ይዘምራሉ። ሠለስቱ ደቂቅን ወደ ነበልባሉ የከተቷቸውን ሰዎች ፍሙ ሲፈጃቸው፣ እነርሱ ግን በእሳቱ መሐል ኾነው ይጸልዩ፤

¹⁰¹ ገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ ፲፱፻፹፱፡፴፮÷፱-፻፴፪፣ ፴፮÷፹፫-፺፭፣ ፶÷፪፣ ፶፫÷፳፣ ፶፬÷፱።
¹⁰² ገድለ ተክለ ሃይማኖት፣ ፲፱፻፹፱፡፴፬÷፻፯-፻፰።
¹⁰³ መምህር ኃይለ ሚካኤል ወልደ አምላክ፣ ካሌት ቊጥር 1A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

ይዘምሩ ነበር።¹⁰⁴ ሐማም መርዶክዮስን ለመስቀል ባዘጋጀው ግንድ (መስቀል) ላይ መልሶ ራሱ መስቀሉም እንዲኸ¹⁰⁵ በዐፄ ይኩኖ አምላክ (፲፪፻፷፫-፲፪፻፸፰) ዘመነ መንግሥት ከግብጽ ተሹሞ የመጣ ጳጳስ አልነበረም። አቡነ ተክለ ሃይማኖትን ዲቁናና ቅስና የሾሟቸው አቡነ ጌርሎስ (ቄርሎስ) በ፲፪፻፶ ገደማ ካረፉ በኋላ የጳጳሳት መምጣት በመሐል ተቋርጦ ነበር። ዐፄ ይኩኖ አምላክ ጳጳስ ለማስመጣት ከግብጽ ሠልጣን ከሩቅና ዐዲስ ባይባር ጋር በየመኑ ሠልጣን በሐምዳኒድ በኩል ከ፲፪፻፸፬ ዓ.ም. ጀምሮ ይጻጻፉ እንደ ነበር ይነገራል። ነገር ግን በይፋት በኩል ያለውን የአዳል እስልምናን ንቅናቄ በመደገፍ ሠልጣኑ ጳጳስ ተሹሞ እንዲመጣ አልፈቀደም። በዚህም ዐፄ ይኩኖ አምላክ ዐይናቸውን ወደ ሦርያ አዙረውት እንደ ነበር በታሪክ ተሰንዷል።¹⁰⁶

በዚህ ጊዜ በደቡብ ኢትዮጵያ በተጋድሎ ላይ የነበሩት አቡነ ተክለ ሃይማኖት ለአዳዲስ አብያተ ክርስቲያናትና በሞተለሚ ጊዜ የጠፉትንም ለመተካት ታቦት የሚባርክላቸው ጳጳስ ማግኘት አልተቻላቸውም።

ያን ጊዜ እኔ አንተን ሹሜሃለኹ፤ ብሎ አምላካችን በቃል ነገራቸው። እንደ ነገራቸውም ቅዱስ ሚካኤል ከሰማይ መስቀሉን መባረኪያ፣ መጽሐፉን ይዞላቸው መጥቶ ያንን ቤተ ክርስቲያን ጳጳስ ኾነው አክብረውታል።¹⁰⁷

ከተረኩ እንግዳና ያልተለመደ ኹነት እናገኛለን። እርሱም የአቡነ ተክለ ሃይማኖት ማዕረገ ጵጵስና ቀጥታ ከኢየሱስ ክርስቶስ መኾኑ ነው። በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት ሥርዓት መሠረት ጳጳሳት ማዕረገ ጵጵስናን የሚቀበሉት ከሊቃነ ጳጳሳት እንደ ኾነ ተደንግጓል።¹⁰⁸ ስለዚህ ክዋኔው ተጽፎ ከሚገኘው መርሕ ይወጣል። ይኸ ማለት ግን በተረኩ እንደ ተነገረው ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ ሌሎች ጳጳሳት ተሹመው በማያውቁበት ሥርዓት ቀብቶ ሥልጣን መስጠቱ አንድም የተደነገገውን ሥርዓት ከመሻር፤ አንድም ሌሎች ጳጳሳትን ቸል ከማለት ጋር የሚያያዝ አይመስለኝም። ይልቁንም የአቡነ ተክለ ሃይማኖትን ቅድስና፣ ታላቅነት ማላቅ እንጂ። ምክንያቱም የተጋዳሊ ደንቡ፣ የተጋድሎና የበረከት ብሂሉ ይሔው ስለ ኾነ። ለዚህም ሳይኾን ይቀራል የጳጳሳቱ ከግብጽ መምጣት የዘገየውና አቡነ ተክለ ሃይማኖት ከተሾሙ በኋላ የአቡነ ዮሐንስ መምጣት፤ እንደ ብዙዎቹ የቤተ ክርስቲያኗ ጽሑፋዊ መረጃም ኾነ ቃላዊ ተረኮች ጥቆማ አንድም የአጋንንት ምስል እየቅል መኾኑ፤ አንድም ሃይማኖታዊውን የተጋድሎ ብሂል ለማደናቀፍ የተሰማሩ ኃይላት እንደኾኑ ይታመናል። በኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት አስተምህሮ የመተቸኞችም ግብር ከዚህ ውጪ አይታይም። ይልቁንም በተለያየ ምሥል፣ ቀለም፣ ቅርጽ፣ ወዘተ... ኹለንተናን እየ ለዋወጡና የተለያዩ ተአምራትን እየ ከወኑ የአጋንንትን

¹⁰⁴ ዳን. ፫÷፩-፳፰።

¹⁰⁵ አስ. ፯÷፱-፲፡፡

¹⁰⁶ ዳንኤል፣ ፲፱፻፶፱፣ ገጽ ፵፡፡

¹⁰⁷ አባ ኪዳነ ማርያም ብርሃን፣ ካሌት ቊጥር 3A-B, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።

¹⁰⁸ ፍትሐ ነገሥት፣ ፲፱፻፺፣ ገጽ ፳፰-፴፯።

ርእዮተ ዐለም የሚያቀነቅኑ እንደ ኾነም ይነገራል።

አምቦ ሜዳ በሚባለው ቦታ ላይ ኾነው እንደ አውሬ እየ ኾኑ ማስፈራራት ጀመሩ። የአባታችን ደቀ መዛሙራትም እጅግ ፈሩ። የእሳትም ፍም በእጃቸው ወደ ዋሻው ይወረውሩ ነበር። ከዚህም አባታችን እቡነ ተክለ ሃይማኖት ከዋሻቸው ወጥተው በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ብለው ከአማተቡ በኋላ አንቺ መሬት ተከፍተሽ ዋጫቸው፤ ብለው አዘዟት። ምድሪቱም እንደታዘዘቸው ተከፍታ ዋጠቻቸው።¹⁰⁹

በተረከቱ መተተኞቹ እንደ አውሬ ይኾናሉ፤ የእሳት ፍም ጨብጠው እንደሚወረውሩም ተገልጿል። እዚኸ ላይ መተተኞች በተለያዩ ምትሐቶች ሰዎችን ያሸብራሉ በሚባሉ ምሥሎች ራሳቸውን እንደሚገነቡ ወይም እንደሚገልጡ እንረዳለን። እቡነ ተክለ ሃይማኖት ከደቀ መዛሙርቶቻቸው ጋር በደብረ ዐስቦ ዋሻ ውስጥ ነው ያሉት። መተተኞቹ ደግሞ የተለያዩ ገቢራትን የሚከውኑት፤ ፍም የሚወረውሩት አምቦ ሜዳ¹¹⁰ ላይ ኾነው ነው። በመልክዐ ምድራዊ አቀማመጥ ደረጃ በመሐላቸው (በደብረ ዐስቦና በአምቦ ሜዳ) መጠነኛ መራራቅ አለ። በኋላ በእቡነ ተክለ ሃይማኖት ትእዛዝ መሠረት መሬት (ምድር) መተተኞቹን ተከፍታ ትውጣለች። በቤተ እምነቱ ከተደነገገው ሥርዐት ለወጣ፤ በተቃርኖ ለቆመ፤ በጠላትነት ለተነሣ፤ ወዘተ... ብድራቱን ጠቋሚ ይመስላል።

የቆሬ፣ የዳታንና አቤሮን ኹነት ያነሣሁትን ሐሳብ ያጸናል። ቆሬ፣ ዳታንና አቤሮን በሙሴና በአሮን ላይ ተነሡባቸው፤ አጉረመረመባቸውም። ሕዝቡንም ጭምር አስከተሉ። በመጨረሻም ሙሴ ለእግዚአብሔር አመለከተ። ኹሉን ከነወዳጆቻቸው ምድር ተከፍታ ዋጠቻቸው።¹¹¹ በተአምረ ማርያም ውስጥ ተጠቅሶ የሚገኘው ሐሳብም እንዲኹ። “... ዳታንናና አቤሮንን ምድር ተከፍታ እንደ ዋጠቻቸው፤ አንቺንም እንዲኹ እግዚአብሔር ያስጥምሽ” ስትል እመቤታችን ረገመቻት። ... ይኸ የመርገም ቃል ተነግሮ ሳያልቅ ያቺን ሴት ምድር ተከፍታ ዋጠቻት።¹¹² በሦስቱም ተረኮች እቡነ ተክለ ሃይማኖት፣ ሙሴ እና ድንግል ማርያም የተነሡባቸውን ምድር ተከፍታ እንድትውጣቸው የሚያመለክቱት ወደ ኃያሉ እግዚአብሔር ነው። ለእያንዳንዳቸው የተደረገው ምላሽም ይገጥማል።

እዚኸ ላይ፣ በሦስቱ ተረኮች የሚትን ሰንሰለታዊ ቅብብሎሽ እንረዳለን። ሚት የማይቋረጥ፣ የማይገደብ፣ በዘመናት እንደ ጅረት የሚፈስ፣ ይልቁንም በሀልዎቱ የሚጸና መኾኑን ከተረኮቹ እንገነዘባለን።

¹⁰⁹አባ ሠረገላ ገብረ ሕይወት፣ ካሴት ቁጥር 5A, መጋቢት ፳፻፯ ዓ.ም።
¹¹⁰አምቦ በደብረ ሊባኖስ ገዳም ቅጥር ውስጥ የምትገኝ ሥፍራ ናት። ሥፍራዋ ሜዳማ ስትኾን ምንጭም ይፈልቅባታል። ወዲኸ በሚፍልቀው ውኃ በርካታ ድዉያን እንደሚፈወሱ፤ ወዲያም እቡነ ተክለ ሃይማኖት መተተኞች አውሬ መስለው በቦታው ላይ ኾነው ሲያገሩ ተከፍታ እንድትውጣቸው ይዘዟትም እንደ ኾነ ይነገራል።
¹¹¹ዘኁ. ፲፮፥፩-፴፭።
¹¹²ተስፋ. ፲፱፻፹፰፣ ገጽ ፻፴-፻፴፩።

በሙሴ ዘመን እነ ቆሬ (ብሉይ ኪዳን)፣ በድንግል ማርያም ደግሞ ትእማር (የዘመነ ሐዲስ ጅማር /ከ፪-፫ ዐ.ም/)፣ በመጨረሻም ከ፲፪፻፶ ዐመት ገደማ በኋላ አቡነ ተክለ ሃይማኖት መስል ተግባራትን ይፈጽማሉ። ስለዚህ ይኸ ሚታዊ ብሂል በየዘመናቱ መሠረተ ሐሳቡን ሳይጥስ፣ መልኩን ግን እንደየ ዘመኑ መንፈስና ንጽረተ ዐለማዊ እሳቤዎች እየ ለዋወጠ ህልው ኾኖ ይዘልቃል ማለት ይቻላል።

፫. መደምደሚያ

ይኸ ጥናት በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ገዳም ከቃል ኪዳን፣ ከፈውስ፣ ከስያሜ እና ከአቡነ ተክለ ሃይማኖት ጋር በተያያዘ የሚነገሩ ተረኮች ጥናት በሚል የተዘጋጀ ነው። መረጃዎች፣ ወዲኸ በቃለ መጠይቅና በምልክታ ተሰንደዋል፤ ወዲያ ደግሞ የተሠነዱት ተረኮች በተግባራዊ ንድፈ ሐሳብ እና በተረክ ንድፈ ሐሳብ መታገላገሉ ተፈክረውና ተተንትነው ቀርበዋል። ተረኮቹን በበይነ-ጽሑፋዊ (inter-textual) ብልሃት ከሚጠሯቸው ድርሳናት፣ መጽሐፍ ቅዱስ (ብሉይና ሐዲስ) እና ሚቶሎጂያዊ ጉዳዮች ጋር እያዋገኑ በማናበብ ፍቺ ለማበጀት ተሞክሯል።

በዚህም፣ ተረኮቹ አንድም የገዳሙን ቅጥር የማበጀት፣ የአቡነ ተክለ ሃይማኖትን የተጋድሎ ብሂል የመትከል ሚና እንዳላቸው ታውቋል፤ አንድም የታሪካዊ ኹነት አስረጂ፣ የገዳሙንና የገዳማውያንን ርእዮተ ዐለም የመዘከር ተግባራቸውም በጥናቱ ተመልክቷል፤ አንድም የሚትን ዘለዐለማዊነት በአንድ በኩል የሚያጸኑ፣ በሌላ መልኩ ደግሞ የሚያዘልቁ እንደ ኾኑ ለመረዳት ተችሏል። ተረኮቹ የሚጠሯቸው ሌሎች ሚታዊ ተረኮች (መንፈሳዊ /መጽሐፍ ቅዱሳዊ/ ተረኮች) አሉ። እነዚህ ተረኮች በአቀራረብ ሒደት የተለየ መልክ ቢኖራቸውም መሠረተ ሐሳባቸው ግን አይፋለስም፡ ስለኾነም ከጥንት እስከ አሁን (ከብሉይ እስከ ሐዲስ ልንለው እንችላለን) በተለያዩ ሽለቆዎች እየ ዘመቱ ኋላ ከአንድ ወንዝ፣ ከአንድ ባሕር ይገጥማሉ፤ ኅባሬያቸውም ይጸናል። በመጨረሻም ተረኮቹ ተራኪዎቹ (ገዳማውያኑ) መትከል ለሻቱት ርእዮተ ዐለም በጅተዋል ብሎ ማጠቃለል ይቻላል።